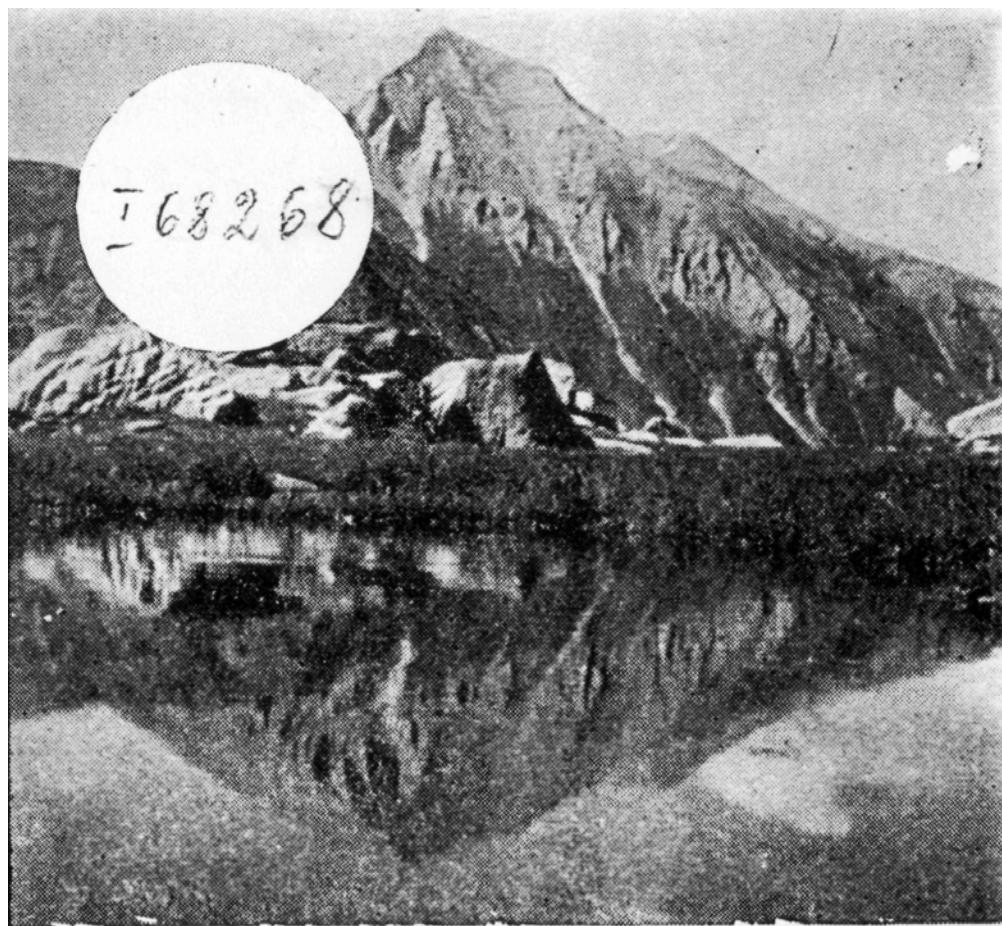

Малка туристическа библиотека

Тодор Ненов

ОЧИТЕ НА ПИРИН

Малка туристическа библиотека
Тодор Ненов

ОЧИТЕ НА ПИРИН

Медицина и физкултура
София • 1969

ОЧИТЕ НА ПИРИН

Тодор Ненов

Редактор: В. Сегова

Библиотечно оформление: Евгений Босяцки

Художествен редактор: Дим. Панайотов

Технически редактор: Иван Димитров

Коректор: М. Боева

Дадена за набор на 28. IV. 1969 г.

Подписана за печат на 12. VII. 1969 г.

Печатни коли: 5,33. Издателски коли: 3.25

Формат: 71X100/32, Тираж: 4.587

Издат, № 3874 Лит. група II-8

Цена 0,14 лв.

Държавно издателство „Медицина и физкултура“

пл. Славейков 11

Печатница „Профиздат“ - София

914 — Б

*... „Обичам аз очите ти, Пирин,
твоите бисерни и модри езера“...
Н. И. Вапцаров*

Подпряла с гръд небето над родината, застинала във величаво неповторимо спокойствие, мълчалива и загадъчна като боговете, които древните народи считали, че я обитават, Пирин планина вълнува и примамва. И който веднъж се докосне до пазвите ѝ, той остава вечен пленник на тази чудна, израснала от вечно зеления лес грамада с посребрено чело и бисерни очи.

Очите на Пирин! Колко упование, омая, възторг и поезия изтръгват те от сърцата, колко нежни думи и сравнения . . .

Преди много хиляди години ледената стихия издълбала дълбоки рани в каменната гръд на Пирин, а после ги напълнила с кристално бистри сълзи и те блеснали като огърлица от перли, за да увеличат още повече славата и ненадминатата ѝ красота.

Родени са от ледовете преди хиляди години, за да топи слънцето жадните си устни през знойните дни, за да се къпят в тях звездите и вечно любопитната луна в тихите нощи, за да снемат в краката на хората настръхналите зъбери — дръзко устремените нагоре горделивци, и разсеяните облачета, за да се родят легендите за омайни самодиви и измамни русалки, за девойки п момци с чисти като тях сърца и очи.

Веднъж надникнали в глъбините на пиринските

*Пиринска панорама
сн. П. Хлебаров*

очи, ние никога не ги забравяме. Та забравят ли се блесналите като разсипани мъниста сапфирени езера сред суровата каменна грамада, обсипаните с багри поляни, нежният звън на хлопатарите и лудият бяг на разпилените потоци, които бързат да измият и освежат планинските очи. Забравят ли се хладните нощи кран мастилени води, в които догарящият огън протяга дълги, кървави пипала, шумът на клека, песента на мурите и шепотът на пиринските овчари с вечните им легенди ...

Очите на Пирин! Най-силното, с което планината ни привлича и вълнува!

ИЗСЛЕДОВАТЕЛИ НА ПИРИНСКИТЕ ЕЗЕРА

Първи ориентировъчни сведения за пиринските езера дава френският геолог А. Викенел, посетил Пирин през 1867 г. През 1902 г. сръбският географ П. Янкович нелегално¹ преминава в България и проучва части от Северен Пирин. Той пръв доказва, че планината е била заледявана през плейстоцена, и привежда редица доказателства за това. През 1914 г. проф. П. Бакалов и д-р Ив. Буреш извършват първото измерване на Попово езеро. По време на Първата световна война проф. Ж. Радев, съпровождан от немския географ К. Остерайх, прави геоморфоложки проучвания в Пирин и в издадената си книга през 1920 г. — „Природна скулптура по високите български планини“, описва голяма част от езерата. Малко по-късно проф. Ст. Петков изучава тяхната флора. От 1926 до 1928 г. немският геоморфолог Х. Луи изследва Пирин. През 1931 г. започва проф. Ал. Вълканов неуморните си изследвания, продължили над 30 години. Той е най-големият ни изследовател не само на пиринските, а изобщо на високопланинските езера и с право може да се назове основоположник на всестранното и комплексно проучване на езерата в България. Наред с изследването върху живота на езерата проф. Вълканов прави редица мензулни² снимки и морфометрични проучвания. През 1939 г. проучва езерата и проф. Г. К. Георгиев. Те са изследвани още от Д. Воденичаров, К. Иванов, А. Со-

1 По това време Пирин планина е още в пределите на Отоманската империя.

2 Мензулна снимка — шрихова карта на езерата.

тиров и много други. Голям принос за научното им опознаване имат високопланинските експедиции, организирани от Института по хидрология и метеорология.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

Всички пирински езера имат ледников произход. Затова те се намират изцяло в Северен Пирин — оная част от планината, където природните сили в лудешка надпревара са създали най-омайните и фантастични форми. Те са разположени главно по дъната на гигантските кресла — циркуси, а също и по техните терасирани рамене и в множество малки вторични циркуси, развити в тях. Една малка част са разположени в коритните (трогови) долини. Затова първите се наричат циркуси, а вторите трогови.

Причина на образуването на езерата, за „проглеждането" на планината е заледяването и. Това важно събитие от геоложката история на Пирин е оставило дълбоки следи в релефа. На него се дължи своеобразният и типичен алпийски вид на високопланинския регион¹. Заледяването е настъпило преди близо 100 хиляди години — през края на плейстоцена или през т. нар. вюрмска ледникова епоха. Тогава в резултат на силното издигане на планината под действието на вътрешните земни сили и настъпилите климатични промени най-висо-

1 Регион — пояс.

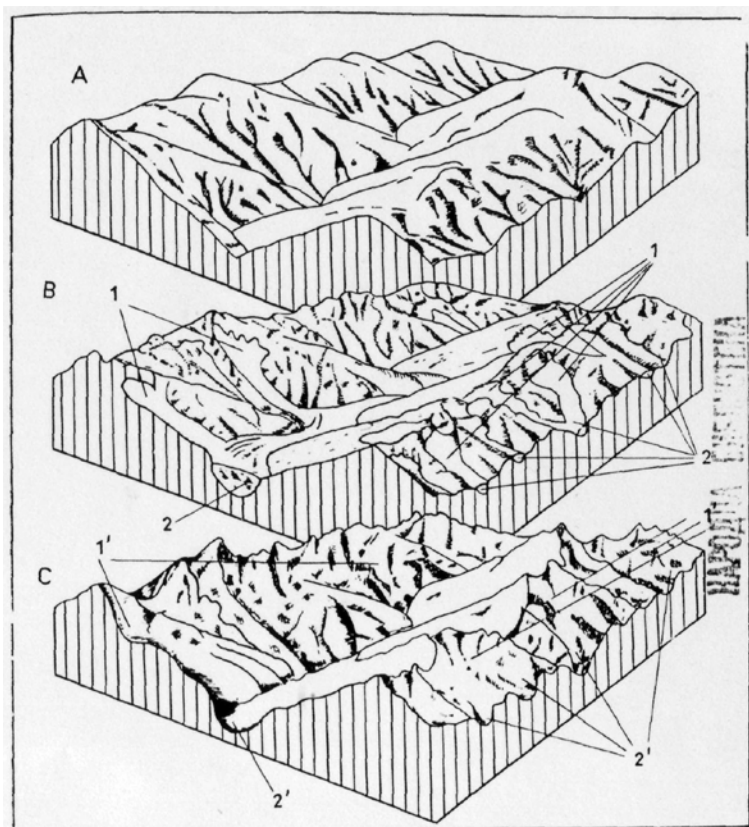
ките пирински върхове попаднали над снежната линия — онази граница, над която приходът на сняг (от валежите) е бил по-голям от разхода (стопяване, изпарение). Снежната линия в северозападната част на Пирин е била на 2100 — 2200 м н. в., а в югозападната — на 2300 — 2400 м. Непрекъснатото натрупване на снежни маси над тази линия, тяхното уплътняване и прекристализация довели до образуването на фирн, който под влияние на собственото си тегло изпълвал заварените негативни форми — обикновено изворните области на реките, вдлъбнатини, тектонски пукнатини. В резултат на силното налягане фирнът се превръщал в лед. Наред с тези промени той извършвал и огромна разрушителна дейност. Фирновите басейни постепенно се разширявали, удълбавали и превръщали в различни по големина кресловидни форми — циркуси. За тяхното оформяне голямо значение е имало и мразовото изветряне. Нарастването на циркусите съкращавало обхвата на заоблените и плоски била и ги превръщало в тесни, заострени гребени и зъбери. Граничните върхове между няколко циркуса постепенно придобивали характерна пирамидална форма — т. нар. в науката карлинги. Такива са почти всички по-високи върхове в Северен Пирин — Вихрен, Муратов, Момин и Кралев двор, Каменица и много др.

Под влияние на собственото си тегло и налягането ледът бавно изтичал от циркусите и изпълвал долината, образувайки гигантски ледени реки. Ледникови езици се спускали почти по всички по-големи долини в Северен Пирин, без обаче да напускат планината. Ледниците също извършвали разруши-

телна дейност. Те преобразили коренно заварените речни долини и им придали коритовидна (трогова) форма, наподобяваща в напречен профил на френска буква U (скица 1).

Към края на вюрма в резултат на настъпилото затопляне ледниците по Пирин започнали да отстъпват. Учените са установили три главни стадия на отстъпване. В началото на холоцена, т. е. преди 20 — 25 хил. години, те напълно изчезнали. Някогашните фирнови басейни — изворите на ледената стихия, заели кристално бистрите циркусни езера — очите на Пирин. При отстъпването на ледниковите езици между тях и моренните валове, които се натрупвали периодично, се образували значителни по размери езерни басейни — трогови или моренни езера. Водите постепенно прорязвали моренния вал и изтичали. Все пак следи от тях са останали и до днес. С морени са ограничени и някои циркусни езера.

За образуването на езерата и задържането на водата голямо значение е имала и геоложката основа — скалите, върху които са разположени. Не случайно най-голям брой езера се намират върху гранитен терен. Незначителен е техният брой върху гнайси и шисти. А в мраморния дял на Пирин има само едно езеро, въпреки че тук са били развити едни от най-импозантните циркуси. Тук те са и по-дълбоки, с по-високи и изразителни венци. Едва ли има турист, преминал по мраморното било на Пирин, да не е замирал от вълнение на шеметните пропасти на Казаните, Кутелския циркус, Бански Суходол, Баюви дупки и Каменитица. По техните дъна се намират множество валози и понори, които не са позволили и не позволяват задържането на

Развитието на релефа преди заледяването, по време на заледяването и след заледяването

А. Облик на релефа преди заледяването

В. През ледниковата епоха

1. Фирнови басейни

2. Ледникови езици, запълнили долините

С. След стопяването на ледниците

1. Циркуси, в които са разположени езерата

2. Трогови (коритообразни) долини

вода в негативните форми. Някои от тях са запълнени с постоянни снежници от прекристализирал сняг — своеобразни ледени запушалки. Карстовите процеси са улеснили разрушителната дейност на фирна и леда, но са лишили този прелестен дял от езера.

Някои автори считат, че част от езерата в Пирин имат тектонски произход. Това схващане е погрешно. Действително, ако погледнем картата на Пирин, ще ни направи впечатление характерната ориентираност на долините и свързаните с тях циркуси. Те имат север — юг, изток — запад или близка до тези посоки ориентираност. Това наистина е свързано със своеобразната тектоника на планината а именно наличието в повечето случаи на разломи и тектонски пукнатини с тази посока. Те обаче само са предопределили образуването на речната мрежа преди заледяването и са улеснили разрушителната дейност на леда и водата. Известно е, че тектонски нарушените зони в скалите стават най-лесна плячка на външните земни сили.

През летния период във високата — алпийската част на Пирин се наброяват 158—164 езера. Те са разположени над 2000 м н. в. Най-ниското пиринско езеро — Сухия гьол (Сухото езеро), от групата на Брезнишките езера, има 1963 м н. в., а най-високото — Горнополежанското — 2710 м. Над 80% от езерата лежат между 2100 и 2450 м н. в. Надморската им височина стои в пряка връзка с височината на снежната линия през ледниковата епоха. Около 45 езера имат площ, по-малка от 1 дка, и повечето от тях са временни. Водата им се губи през горещите летни дни, за да блесне наново, след като пиринските върхове започнат да се отърсват

от бялата си премяна. Освен тях по циркусните дъна и долини на много места личат следи от някогашни езера. Те се познават лесно по характерната копановидна форма на релефа, песъчливи, каменисти или затревени вече дъна, из които лениво блуждаят нагърчени потоци. Някои от тях представляват временни или постоянни мочурища, а други са вече равни и тучни поляни. Следи от стари езера се срещат из Бъндеришкия, Василашкия, Валявишкия и др. циркуси, но значително по-голям е техният брой по югозападните пирински склонове.

По-голям брой от езерата — около 100 (65%), са се вгнездили по-североизточните склонове на Пирин. Те оттичат водите си към притоците на р. Места. Останалите — около 60 (35%) езера, които са разположени по югозападните склонове, отнасят прохладата си към р. Струма. Това разпределение е също в тясна зависимост от височината на снежната граница и изложението (експозицията) на склоновете. По склоновете със североизточно изложение, където през вюрма снежната граница е била по-ниска и съответно площта на заледяването по-голяма, има и повече езера.

Най-северното езеро в Пирин е Даутовото. Същевременно то е и най-западно. Най-южно е второто по големина езеро от Корнишката група, а най-източно — Сухият гьол от Брезнишките езера.

В сравнение с рилските езера пиринските имат по-разчленена брегова линия, по-неправилни очертания и разнообразна форма.

Дължината¹ на езерата варира в широки грани-

¹ Морфометричните измервания на езерата се провеждат през летния сезон, когато водното количество с най-малко.

ци — от 45 до 500 м. Преобладават езерата с дължина между 50 и 100 м. Само пет езера имат дължина над 400 м: Дълго Бъндеришко - 450 м, Тевно (на Белемето) — 450 м, Попово езеро — 480 м, Голямо (Големо) Валявишко — 480 м, и Долно Кременско — 500 м. Последното е най-дългото езеро в Пирин.

Широчината на езерата също се изменя в широки граници — от 20 до 336 м. Преобладават езерата със широчина между 20 и 75 м (76 броя). Най-широкото езеро е Поповото — 336 м.

Общата водна площ на езерата е около 18 000 дка. Само осем езера имат площ над 50 дка. Със своите 123,6 дка водна площ Попово езеро още веднъж се нарежда на първо място. То е най-голямото езеро в Пирин. Следват: Долно Кременско, Голямо Валявишко, Горно Кременско, Рибно Бъндеришко, Тевно Василяшко, Влахинско и Тевно (на Белемето).

Попово езеро, чиято максимална дълбочина достига 29,5 м, е и най-дълбокото езеро в Пирин. Дълбоки над 20 м са и Тевно Василяшко — 29 м, и Долно Кременско — 27 м, които заемат съответно второ и трето място.

Цветът на пиринските очи е наситен с богати багри. Той е в зависимост от тяхната дълбочина и времето. По-плитките езера имат жълтозелен, а по-дълбоките зеленикав, синьозелен до тъмносин цвят. Обхванатите от прегръдките на клека брегове на по-ниските езера са с тъмнозелени багри. През хубавите летни дни лазурносиният им или изумруден блясък, отразил гордите върхове, зъбери и венци, събужда възхищение. Завладее ли стихия небесни-

те простори, в тях се явява тъмен като че ли зловещ гняв и те те карат да потръпваш ведно с гърчещите ги тръпки.

Лунните нощи запалват хиляди искри по мастилената им повърхност, обсипват ги с лунен прах и ги препасват със сребърните пояси на лунните пътеки. В такива вечери с вълнуваща сила оживяват легендите на старите пирински овчари. Шумът на клека напомня за танците на самодивите; редкият плясък на пъстървата — за къпеши се русалки с измамна хубост; скърцането на мурите — за стоновете и ридаенето на вечно търсещия своята любима Василак.

Ранните зимни дни ги даряват с ледени кристали и очите придобиват бисерен, огледален блясък.

Кристалната чистота на езерните води обуславя тяхната голяма прогледност — до 8—12 м, а в отделни случаи и до 15.

Температурата на езерните води е най-висока в края на юли и началото на август. Средно за повърхността тя се колебае между 11 и 14°C, но при по-плитките езера в най-горещите дни може да достигне до 17—18° (Банските гьолове, двете Рибни Бъндеришки езера, Окото, долното Превалско езеро и др.). Общо взето, колебанията на температурата следват температурните промени на въздуха. Най-висока е тя през обедните часове, а най-ниска — сутрин. В дълбочина температурата намалява при по-плитките (до 8 м) плавно, а при по-дълбоките - със скок. В дълбоките езера се очертават три температурни пласта: горен — с най-висока температура, среден - с рязко спаднала температура и долен — студен слой.

През зимния период, който в Пирин обхваща по-голямата част от годината, всички езера замръзват — най-плитките изцяло, а при по-дълбоките дебелината на ледената броня достига над 3 м. Затрупани от дебели снежни преспи, те заспиват дълбок сън, смущаван понякога само от грохота на лавините. Едва през юли планината отново напълно проглежда.

Геоложкият строеж и климатичните условия обуславят слабата минерализация на езерните води. С най-голямо съдържание се отличават хидрокарбонатните и с натриеви йони поради това, че водите, които подхранват езерните чаши, минават през гранити — скали, богати на Na° и K° . Те съдържат значително количество разтворен кислород, особено в повърхностния слой и там, където езерото се оттича. Б много езера се наблюдава и кислороден излишък. При по-дълбоките езера обикновено в дълбочина съдържанието на кислорода нараства и после отново намалява.

Съдържанието на CO_2 в повърхностния слой е малко и се увеличава в дълбочина.

Пиринските езера имат снежно подхранване. На циркусния праг, който има всяко езеро и през който става неговото оттичане, находчивата природа е възложила ролята на своеобразен регулатор. Освободят ли се езерата от ледените прегръдки и започне ли снегът да бяга към върховете, езерните чаши се препълват. Излишната вода прехвърля прага и в надпревара пълни коритата на реките. Намалее ли притокът на вода от топящите се снегове, спада и нивото на езерата и те все по-пестеливо отдават прохладата си. А когато настъпят горещите летни дни и парливото планинско слънце започне да топи

жадните си устни в езерата, някои от тях губят видимия си отток. Една част от тях дори напълно пресъхват или ревниво скриват остатъка от водата си под дебелия блокажи. През тези месеци езерата пият вода от дебелия преспи, пръснати като кръпки в най-усойните места на циркусите.

За подхранването на езерата имат значение и дъждовете. Дебелия често над 10—15 м блокажи - истински каменни морета, които ограждат много езера, акумулират голямо количество дъждовна вода, част от която постепенно отдават на езерата.

Въпреки суровите климатични условия и пиринските езера си имат свои обитатели. Късият вегетативен период не позволява голямо разнообразие във висшата флора на езерата. Едни от най-характерните представители, които будят винаги любопитството и възхищението на туристите, са водното лютиче (*Ranunculus aquatilis*) и езерният широколист (*Isoetes lacustris*). Белите цветове на лютичето кичат водите на много от езерата — среща се по Бъндеришките, Василашките, Валявишките, Поповите, Кременските и много други. Те превръщат част от водните огледала в истински цветни ливади. Езерният широколист е едно от редките растения, което на Балканския полуостров се среща само в пиринските езера. Неговите игловидни листа достигат до 10 см височина. Ботаниците считат, че това е единствен езерен представител от ледниково време. От висшите растения в езерата се срещат още *Subularia aquatica*, блатният хвош (*Equisetum palustre*) блатнякът (*Calthe palustris*), обикновената блатница, малък и алпийски ръждавец и др.

С голямо видово разнообразие се отличават низшите растения и особено различните видове от синьо-зелените, златисти, кремъчни, еугленови, зелени и др. водорасли.

Едно интересно и рядко явление, наречено „цъфтеж на водата“, е наблюдавал биологът Д. Воденичаров. По време на изследванията си в Кременския циркус той забелязал как водата на едно от малките езерца започнала постепенно да се обагрят с жълтозелен цвят. След изследването установил, че се касаело до масово развитие на зеленото водорасло от рода *Carteria*.

Фауната на езерата е твърде богата. Дори и в най-високите и студени езера има живот. Те се обитават от много видове низши безгръбначни животни — от типа първачи, хидри (характерна е *Hydra rubra*), различни видове червеи, ракообразни, охлювчета, мидички, насекоми и техните ларви. С интересни движения над езерната повърхност подскачат агабусите — малки черни бръмбарчета.

Гръбначните животни са значително по-малко. Широко разпространение има жабата (*Rana temporaria*), чиито ларви често запълват почти изцяло огряваните от слънцето плитчини на малките езера. Рядко животно, което се среща в езерата и разливите около тях, е алпийският тритон (*Triturus alpestris*), за който се счита, че е също глациален реликт. А нашенската — балканската пъстърва (*Salmo trutta fario*) е славата на пиринските езера. Тя не се среща обаче във всички главно поради липсата на достатъчно храна. С нея най-много се славят Рибното Бъндеришко, Рибното Василешко, Голямото Валявишко и Рибните Попови езера. Добри условия за живот в езерата набира изкуст-

вено развъжданата американска пъстърва (*Salmotrutta irideus*).

Пиринските очи имат и свой почти незабележим, но своеобразен живот. Бавно, но постепенно те се променят. Обликът им зависи главно от обкръжаващата ги околност. Загнездените сред скалисти голи чукари езера имат скалисти или затрупани с дебели блокажни шлейфове брегове. Скалисто или затрупано с огромни балвани е тяхното дъно. В някои боязливо подават чела островчета, като по чудо устояли на ледените длета. Ние ги виждаме да стърчат сред Поповото, Голямото Валявишко, Тевното Василашко, Къркъмското езеро. По дъната на някои езера ледникът с последни сили е натрупал моренни валове или сърдити лавини са сгромолясали огромно количество блокаж ...

А виждали ли сте изгърбените и шлифовани скали край някои езера. Отдалеч те наподобяват на полегнали за почивка овце. Затова ги наричат „овчи гърбици“. В науката са известни под името мутонирани скали. Това са здрави и устойчиви участъци от скалите, устояли срещу силата на фирна и леда, който се задоволил само да ги заглади и шлифова. Тези форми са по-характерни за троговите долини, но се срещат и в много циркуси. Особено красива гледка представляват овчите гърбици около Влахинските езера.

Създадени от външните земни сили, езерата продължават да се променят под тяхното господство. Предизвикваните от мразовото изветряне срутища и каменопади променят бреговете им, запълват ги с блокажи, а също и сваленият от лавините материал. Затова те променят дълбочините и очертанията си, съкращават и своя обем. Влаченият от

дъждовните и снежните води материал също ги запълва. Не е трудно да се досети човек, че броеницата от няколко езерца, свързани с тънки водни нишки, някога са били едно значително по-голямо езеро, или че малките езера, разсипани като мъниста около големите, са откъсната рожба от майката. Сухите или мочурливи равнини край големите езера също са били някога тяхно дъно. Сега по снагата на Пирин личат следи от много „загинали“ езера. Наблюдаваме и такива, които сега загиват.

Може ли човекът да се противопостави на това? Почти не. Но човешката ръка е способна да забави или да ускори до голяма степен тези процеси. Прокопаването на циркусните прагове например за „увеличаване дебита на реките“ е колкото неразумно, толкова и престъпно дело. Удълбаването на естествените езерни баражи води до съкращаване на водната площ, до изплитняване и т. н., а това обуславя атакуването им от други техни врагове и на първо място от обрастването им с растителност, която колкото и красива да е, унищожава езерото. Изсичането на клека също дава възможност за по-бързото им запълване.

Усилването на циркусните прагове с баражи е разумно дело. То може да спаси дори и някои сега загиващи езера. И ако многобройната армия туристи се намеси, могат да се извършат подвизи в полза на красивата пиринска природа, защото всесилният човешки ум е способен на всичко, но това, което природата — този ненадминат архитект, ваятел и фантаст, с създаде, веднъж загубено, то не може да се възстанови.

ЕЗЕРНИ ГРУПИ

Характерно за пиринските очи е че те са разположени на групички и много рядко поединично. И зависимост от положението им спрямо главното пиринско било и вододела те се делят на две големи групи: езерна група на р. Места - разположена по североизточния склон на Пирин, и езерна група на р. Струма - разположена по противоположния — югозападния пирински склон.

Езера по североизточните склонове на Пирин

Към тази група се отнасят повечето (65%) от пиринските езера. Тук се намира и най-голямата — Демянишката езерна група. Тук е и най-голямото, най-дълбокото, най-широкото, най-високото, най-ниското, най-северното и най-южното пиринско езеро.

Даутово, Окаденско (Белоречко) и Суходолско езеро

Те са три езерца, разположени поединично в самостоятелни циркуси в най-северозападните части на Северен Пирин. Те са откъснати на значително разстояние от основната езерна група, поради което рядко се посещават. Основен изходен пункт за тях е хижа П. Яворов, свързана наскоро с шосе с гр. Разлог.

Хижа Яворов — Суходолско езеро (1 ч 30 мин — 1 ч 45 мин). Продължение — Суходолско ез. — връх Албутин, Даутов връх — Даутово ез. — х. Яворов (6—7 ч)

Широката пътека, която поемаме, започва от хижата и в югозападна посока ни повежда срещу течението на Суходолска река. Нарича се така защото в района на х. Яворов тя губи напълно водите си в мощните ледникови и речно-ледникови наслаги и продължава невидима своя път към буйните карстови извори, които бликат в западната част на Разложката котловина. След около 30 мин вляво високо над нас се извисяват Стълбите — стъпаловиден завършък на заострено мраморно било. В тях е намерил приют еделвайсът — нежната алпийска звезда. В противоположна посока сред гъстия клек се намира партизанско скривалище. Тези места, съседните циркуси, както и хижа Яворов са били убежище на партизанския отряд „Н. Парпунов“ през годините на борбата срещу фашисткото робство.

Продължаваме нагоре по същия път и през Горните поляни още 1 — 1 ч 15 мин и стигаме до Суходолско езеро, разположено в тесен и дълбок, отворен на север циркус на 2310 м н. в. Циркусът е ограден на юг от главното пиринско било, маркирано тук от Албутин (2688 м) и връх Разложки Суходол (2640 м). Езерцето е почти кръгло, с площ 2 дка и максимална дълбочина до 50 см. То е единственото пиринско езеро, развито върху мраморни скали. Това дава повод често да го наричат „карстово“ езеро. Употребата на този термин в случая е неправилен. Карстовите езера са разположени в затла-

чени карстови полета и ували. Тяхното образуване обикновено се дължи на излужването на карбонатните скали от атмосферните течащи води.

Оттук при предварителна подготовка маршрутът може да бъде продължен до Даутовото езеро. За около 1 ч 30 мин пътеката отначало в южна посока ни отвежда до главното било, а после в западна посока до връх Албутин. Хубавата гледка, която се открива от върха към назъбеното мраморно било, към долината на р. Влахинска и Разложката котловина, задълго приковава погледа. Ниско долу остава едноименното езеро (наричат го още Белоречко езеро) — едно от умиращите пирински езера.

В северозападна посока все по главното било през Каменишки връх (2533 м) за около 2 ч се стига до Даутов връх (2598 м). Кратко спусчане и ние сме пред Даутовото езеро — най-северното и най-западно пиринско езеро, разположено на 2340 м н. в. То се гнезди в плитък циркус, ограден от Каменишки и Даутов връх, и има площ около 6 дка. Максималната му дълбочина е 2 м. Около езерото има удобни места за бивакуване, защитени от ветровете, с хубави изгледи, вода и дърва.

От езерото през м. Конярника (Конарниците) се спускаме към долината на Бяла река. В този район се намира един от партизанските лагери на отряда „Н. Парпунов“. Право на юг все срещу течението може да се отиде до Белоречкото езеро за около 1 ч 30 мин. То дава началото на Бяла река. В югоизточна посока през стройна и хубава гора пътеката отвежда отново до х. Яворов.

От х. Яворов по обратния път могат да бъдат проведени маршрути само до Даутовото или Ока-денското езеро съответно за около 2 ч 30 мин — 3 ч.

Бъндеришки езера

Бъндеришките езера са едни от най-популярните и често посещавани пирински езера. Близко до тях са двете хижи Вихрен и Бъндерица, леснодостъпни за многобройните туристически групи, които пиринският първенец привлича. Освен това Оттук започват, завършват и се кръстосват много планински пътеки.

Циркусът и езерата носят името на реката. Тя е една от големите пирински реки, чието име има латински произход и означава „река с високи брегове“.

Езерата — 14 на брой, са разположени в широко отворен на север амфитеатрален циркус, ограден от Овинати (Хвойнати) връх (2635 м), връх Муратов (2669 м), Дончови караули, Бъндеришки чукар (2731 м), Възела (2615 м), Малък Тодорин връх и Тодорин връх. Към тях се числят и четири малки езера в плиткия циркус под връх Муратов. Най-известни са Рибното Бъндеришко, Дългото, Жабешкото, Муратово (Овинато) езеро и Око-

Хижа Вихрен — Окоето — Бъндеришки езера (1 ч 30 мин)

От хижата по добре очертана и маркирана пътека се отправяме към вътрешността на циркуса. С малко отклонение от м. Равнака за десетина минути сме пред едно от най-интересните езера —

*Циркусът на Бъндеришките езера
сн. Р. Първанов*

Окото. Намира се сред гъсто обрасла с клек тераса с височина около 20 м над речното легло на Бъндерица и има 2062 м и. в. Името му идва от почти кръглата му форма. То е с площ 2,6 дка и максимална дълбочина 5,4 м. За туристите е едно от любимите им места. Мнозина го посещават привечер, за да наблюдават красивата игра на пъстървите. През най-топлите летни дни, когато температурата на кристалните му води достигне 17— 18°, смелча-

ците опитват хладната му прегръдка понякога, разбира се, за най-голямо огорчение на въдичарите.

Окото не е циркусно езеро. Най-вероятно е неговото легло да е издълбано от лавините, които често блъскат челото си в неговото дъно и почти напълно го изплискват заедно с рибата. След подобни случаи то отново бива зарибявано.

Връщаме се и отново поемаме нагоре. Гледките към красиво назъбените скални гирлянди ни съпровождат непрекъснато и правят пътя ни лек и неусетен. След още 20 — 25 мин стигаме Рибното Бъндеришко езеро. То е най-голямото езеро в циркуса и едно от големите пирински езера. Разположено е на 2190 м н. в. и има площ 65 дка. Максималната му дълбочина е 12,2 м. Неговата красота и чудесната панорама към околните върхове привличат много излетници, а пъстървата му — въдичарите. В южната му част се вдава малък, обрасъл с клек и смрики полуостров. През летните дни около езерото често се разпъват палатки. Незабравими дни прекарват тук много туристи: едни от тях с часове чакат „късмета“ — някоя по-едра пъстърва, други предпочитат превърнатата в плаж пясъчна делта, а трети възторжено се любуват на окъпаните в изумрудената вода каменни венци или на величествената и незабравима гледка към връх Вихрен, който се откроява почти с целия си ръст.

Заедно с прелестната природа ние се вълнуваме и от мисълта, че вървим и почиваме по едни от любимите места на Вапцаров. Може би точно затова, че очите му ненаситно са се спирали на върховете, неговият горд дух се е слял с гордостта на Пирин и затова, заговорим ли за Пирин, неусетно шепнем неговите думи, и, обратно, чуем ли стиховете му,

виждаме израснала грамадата на Пирин и нейните езера. („... Лицето ти е бяло като на жасмин, очите ти, очите на Пирин ...“)

С тия мисли криволичим из клека и постепенно се отскубваме от царството му. Вляво от нас остава малкото Жабешко езеро, в което покорно е склонил остро чело връх Муратов. Площта му е 5,60 дка, а дълбочината до 2 м. Малко по-нагоре в югоизточна посока блести и примамва второто по големина езеро от групата — Дългото. Продълговатата му форма е причина за името му. То се гуши току в подножието на връх Възела на 2310 м н. в. Има площ 45,50 дка, а максималната му дълбочина е 10 м. Поредица от върхове топят гордите си чела в него, сякаш търсят успокояващата му хладина. Около Дългото езеро са пръснати няколко малки езерца, някои от които са временни. Такива съпътствуват и Рибното езеро.

След Жабешкото езеро започват острите завои на пътеката, която следвахме дотук. Тя извива по стръмния склон на Малък Тодорин връх и през Тодорин превал (Премката) отвежда във Василяшкия циркус и х. Демяница (2 ч 30 мин — 2 ч 45 мин). Следвайки я, пред очите на туристите последователно блясват повечето езера на Бъндеришкия циркус. А от Премката, която разделя гранитните масиви на Тодорин връх и Възела, погледът потъва в истинско море от върхове. Ниско долу примамват и Василяшките езера.

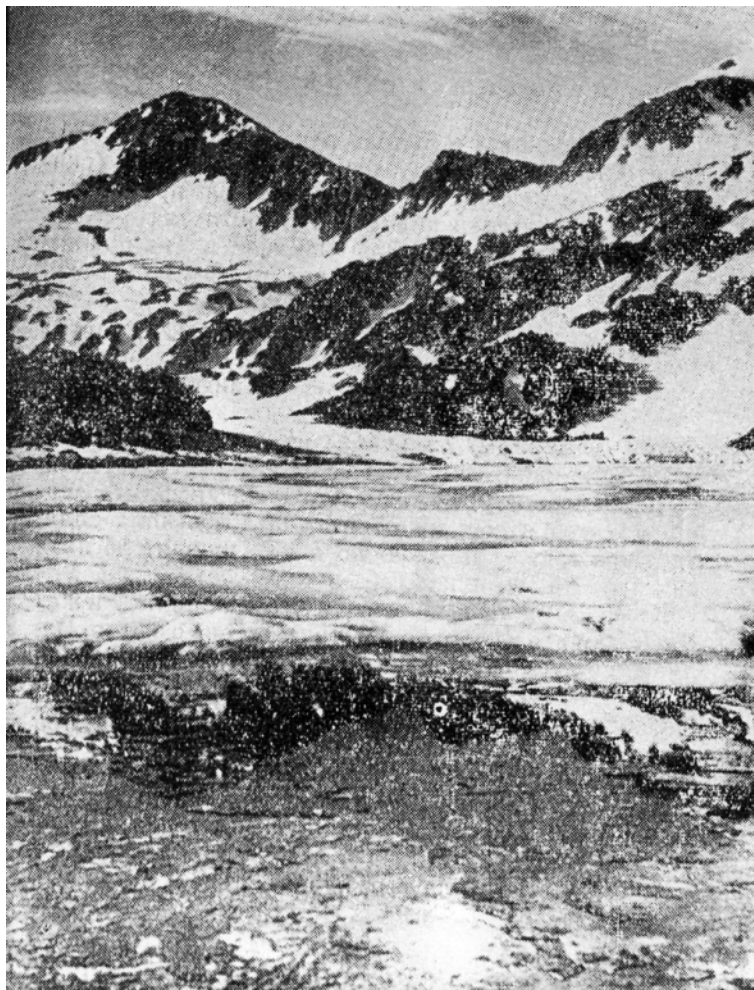
Хижа Вихрен — Муратови езера — около 1 ч

Следваме пътеката, която лъкатуши за Бъндеришките езера и х. Демяница през м. Равнака. В края на поляната около потока, който се оттича от Муратовските езера, има пътечка, която на серпентини пъпли по стръмния склон на пирамидалния връх Муратов. Неговото име влахинци свързват с една много стара легенда.

Нашествието на турците удавило в кръв и пожарища Струмската долина. Населението побягнало към планината. Най-хубавата, пъргава и силна девойка Радка изпреварила всички и първа навлязла дълбоко в Пирин. За нещастие турският полководец Мурат още от началото на преследването не я изпускал из очи. Нещастната девойка с последни сили се изкачила на един връх „от мома по-хубав“. Преследвачът, временно изгубил дирите ѝ, достигнал до друг връх, откъдето съзрял останалата без сили девойка. Добрал се до нея, озлочестил я, а после посякъл с ятагана. Затова при залез слънце върхът, на който се развила драмата, се къпе в кървави отблясъци. Другият връх, от който поробителят съзрял девойката, нарекли на името му.

Пътеката ни отвежда до най-ниското, но най-голямо езеро от групата. То има 2230 м н. в., 12 дка площ и 3,2 м максимална дълбочина. Югозападно от него стъпаловидно са разположени още три езерца, най-голямото от които има площ 3 дка.

От Голямото Муратово езеро пътеката се раздваля — едната прехвърля Влахинския превал и навлиза в едноименния циркус, а другата през Бъндеришкия превал отвежда към циркуса Голямо Спано поле, към х. Беговица, х. Я. Сандански или към Синанишкия циркус.

*Муратово езеро с връх Бъндеришки чукар
сн. Г Щерсв*

Демянишки езера

Красивата и палава река Демяница събира водите на най-голямата езерна група в Пирин (скица 2). Към нея принадлежат 44 езера, пръснати в осем самостоятелни циркуса. Някои от тях — Къркъмският, Газейският, Василашкият и Типишкият, са разположени високо над главната долина. Реките, които изтичат от тях — истински реки — водопади, висят като сребърни ленти върху зеления фон от клек и мури. Подобна, но много по-грандиозна е била картината през ледниковата епоха. По същия път лениво са се влачили гигантски ледници — ледопади, „увиснали“ над главния — Демянишкия ледник. Затова сега тези циркуси и техните долини се наричат „висящи“. На висящите ледници, както и сега на реките, не достигнала силата да се врежат по-дълбоко и да изравнят леглата си с това на Демяница.

Към Демянишката езерна група принадлежат Василашките (с Тодорини очи) езера, езерата Валявишки дупки, Типишките, Превалските, Валявишките, Газейските и Къркъмските езера.

Основен изходен пункт към тях е х. Демяница. Тук действително човек може да се затрудни. Къде по-напред? От хубави по-хубави, от интересни по-интересни са щедро разпилените бисери. А по която и пътека да тръгнем, ще научим легенда. По демянишките пътеки наред с легендата на овчарите, историята е вървяла с оръжие в ръце ...

Скица 2

Хижа Демяница — Василяшки езера — Тодорини очи (2 ч) или Василяшки езера — Тевно Василяшко ез. (1 ч)

... Потръпват двете езера! Тогава те не могат да мълчат. Раздвижват се вълните им изгиви и сякаш в техните дъна трептят две момини очи, два цвята живи . . .

Ев. Евтимов

Спускаме се край лятната кухничка на хижата, прекосяваме Василяшкия поток и поемаме на юг по широката пътека, за която приветливо са отворили път мурите. Красиви, изпълнени с палатки полянки, се гушат край нея. След десетина минути вдясно от основната пътека започва извивките си пътеката за Василяшкия циркус, в който се намират 11 езера. Той е едно от най-сложните пирински кресла, наподобяващо трилистна детелина. В централната — най-ниска част са Василяшките езера. На юг високо горе, притисната от връх Типик (Типица — 2645 м) и Възела, се гнезди групата на Тевното Василяшко езеро, а на северозапад току под Тодорин връх блестят красивите ѝ очи. Малък Тодорин връх, Тодорин връх, Възелът, Типик и Василяшки чукар ограничават Василяшкия циркус. След няколко серпентини през гората излизаме на широка и дълга поляна. В западния ѝ край се издига моренен вал, прорязан от реката. Зад него е Василяшкото Рибно езеро (дотук 1 ч), разположено на 2126 м н. в., с 36 дка площ и максимална дълбочина 2,50 м.¹ Нивото на езерото е спаднало с

¹ През 1940 г. Ал. Вълканов измерва максимална дълбочина 3.10 м.

около 0,60 м вследствие прокопаването на циркусния праг. По плитчините му като снежинки са пръснати цветовете на водното лютиче, а от дъното подава шилести главички езерният широколист. Старите мури от отсрещния бряг кокетно се оглеждат ЕТБ водата и заедно с полуостровчето придават още по-голяма прелест на езерото. На широката поляна са поникнали десетки палатки. На това място се проектира изграждането на най-големия в Пирин туристически комплекс.

Точно на юг на 100 м относителна височина над Рибното езеро върху гъсто обраслия с клек праг се крие Дъговидното Василяшко езеро. То е в самото подножие на Василяшки чукар (2630 м) и до късно лято пие вода от огромната преспа, която се намира в горния му край. Има площ 11 дка и е значително дълбоко - 10,40 м. Оттича се подземно в Рибното езеро.

Нашата пътека извива край западния бряг на Рибното езеро и след 15 мин ни отвежда до Горното Василяшко езеро, което има също дъговидна форма. То е с 30 м по-високо от Рибното езеро и се изтича в него посредством малка, буйна рекичка. Има площ 23,20 дка и максимална дълбочина 3,10 м.

Продължаваме нагоре срещу потока, който идва от Тодорините езера. Вървим и неволно се обръщаме. Смайва ни чудна панорама. Като гигантска драперия, увиснала под облаците, са гъсто набраздените от улеи Газей, Стражи, Ушици и Каймакчал. Захласнати, сепваме се едва пред очите на Тодорка, за да станем отново пленници на планината.

Те са едни от най-високите пирински езера, разположени на източните склонове на Малък Тодорин връх и Тодорин връх.

Рибното Василяшко и Дъговидното Василяшко езеро с Василяшки чукар, Ушиците, Стражите, Полежан и Газей

сн Г. Дъчев

Горното Тодорино езеро е на 2536 м н. в. Има площ 13,20 дка и дълбочина до 7,70 м. Една малка гърбица — Носът на Тодорка, го отделя от Долното Тодорино езеро, което се намира на 250 м северно от него. То е с 25 м по-ниско разположено и е почти два пъти по-малко и по-плитко от Горното (6,70 дка и 3,70 м дълбочина). С тези езера е свързана една от най-популярните пирински легенди.

Щастливо прекарвали краткото лято Тодорка и Васил. Сутрин тя подкарвала стадото към широката Овча поляна и заедно с изгрева на слънцето дочувала сребърните гласчета на хлопатари и медния глас на кавал. Васил поздравявал любимата си. Не след много тя виждала и самия него, застанал на отсрещния връх.

Една сутрин Тодорка дълго чакала да чуе познатите звуци, дълго се взирала, но напразно. Тежката мъка изстискала от очите ѝ обилни горчиви сълзи. От тях се родили двете високи езера, а тя се хвърлила в пропастта.

Васил по това време бил заминал далеч по бащина поръка. Цял ден препускал той и едва на свечеряване се добрал до уреченото място. Двете нови езерца скръбно го гледали и в тях той видял очите на любимата. Долетял до тях и глъбините приели завинаги голямата му мъка.

Други, разказвайки тази легенда, ни уверяват, че Васил не се удавил, а все още търси своята любима. Затова в тихите вечери се чувал отчаяният му вик, а в ранно утро — нежният глас на кавала му.

От незапомнени времена циркусът и върхът, на който стоял овчарят, нарекли с неговото име — Васи-лашки чукар. Другият връх назовали Тодорин връх, а езерата Очите на Тодорка.

Друга легенда свързва името на Тодорин връх със смелата и красива девойка Тодорка — страшилище за турските поробители и закрилница на народа. Преследвана от турски орди, тя извела храбрата си дружина на върха. Дълго те се отбранявали, но числеността надвивала смелостта. За да не попадне жива в ръцете на праговете, Тодорка се хвърлила в пропастта пред смаяните очи на турците.

Същата пътека, по която идваме дотук, завива на юг и през Тодорин превал и Бъндеришкия циркус продължава за хижа Вихрен (2 ч). От езерата за около 1 ч 45 мин — 1 ч 30 мин се отива до Къркъмските езера, а за 40 мин — до Тодорин връх. Това е едни от най-при-влекателните върхове в Севе-

*Тодорино езеро с връх Типица, Възела, Яловарника, Каменица, Смирненски и
Дженгал
сн. Р. Първанов*

рен Пирин. Поради централното си място и значителна височина (2740 м) той щедро награждава покорителите си. Несравнима е панорамата, която се разкрива от него — дълбоките ледникови долини на Бъндерица и Демяница, циркусите и мраморния и гранитния дял, лазурните очи на Пирин и вър-

хове . . . много върхове — като че ли за момент замръз-
нал разбушуван и настръхнал океан.

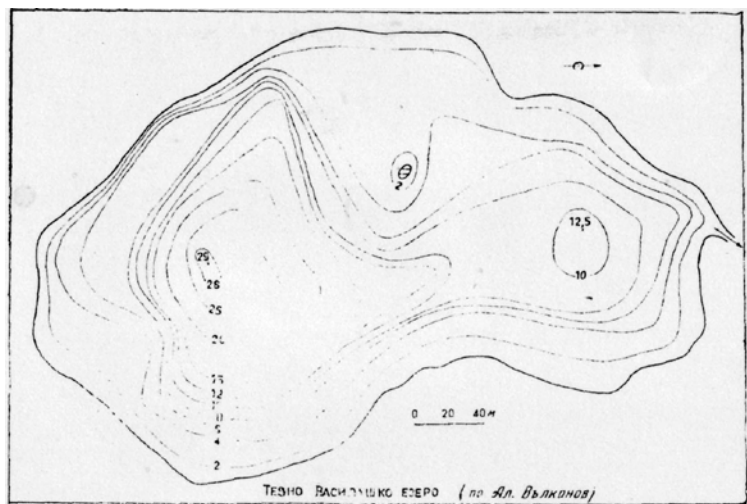
Между Рибното и Горното Василашко езеро от
главната пътека в южна посока се отделя малка пътеч-
ка, която се вие нагоре по стръмния циркусен праг. Тя
често се губи из клека и блокажите. По нея за 1 ч се
отива до Тевно Василашко езеро — едно от най-кра-
сивите пирински езера (скица 3). Заедно с още четири
по-малки езера то е разположено във висок самостоя-
телен циркус, заграден от Възела, Типица и Василашки
чукар. Погледната от околните върхове, водата на езе-
рото е действително тъмносиня. По средата в западния
му край плува малко островче. Също на запад върху
висока тераса има удобни места за бивакуване.

Езерото е на 2362 м н. в. и има площ 64 дка, а дъл-
бочината му (29 м) го нарежда на второ място в Пирин
след Поповото. Останалите четири езера с площ от 1,5
до 3,5 дка се намират източно от него сред грамади от
скални блокове. Всички се оттичат подземно към Го-
рното Василашко езеро.

Западно от Тевното Василашко езеро пътеката тра-
версира Възела и води към широкия Башлийски цир-
кус, а оттам — към х. Я. Сандански или х. Беговица.

*Хижа Демяница — Валявишки дупки — Типиш-
ки езера — х. Демяница (около 4 ч 30 мин — 5 ч)*

Отначало използваме познатата пътека за Васи-
лашките езера. Преди да излезем на поляната, завива-
ме на юг към отворения на североизток плитък циркус
Валявишки дупки, ограден от раз-

Скица 3

клоненията на Василашки чукар. Грижлива ръка наскоро е разчистила пътеката през клека — и то какъв клек? Истински хаос от невероятно преплетени октоподови пипала.

Провираме се по източния бряг на Долното езеро, обхванато почти изцяло от прегръдките на клека. То има 2126 м н. в., близо 10 дка площ и е дълбоко до 4,30 м. Бавно изкачваме висок към 80 м, също обраснал с клек праг. Над него е горното езеро — Валявишка дупка, което е по-малко и по-плитко (3,50 дка, 1,4 м дълбочина). Дотук стигаме за около 1 ч 30 мин.

Постепенно се издигаме над клека и предпазливо настъпваме през обширно блокажно пространство. Ниско под нас сред непристъпния клек се на-

мира партизанският лагер „Орлово гнездо“ на партизанската чета „Н. Вапцаров“. Тук са пребивавали едни от най-прославените синове на Пирин-Иван Козарев, Никола Парапунов, Крум Радонов и много други.

В югоизточна посока високо над горното езеро каменното море спира в стръмни гранитни спусъци. Между тях и стената от клек се открива гъсто зарасла с висока алпийска трева ивица, изпъстрена с единични скални блокове и хилави клекови храсти. Тук пътеката почти не личи, но по хоризонтал навлизаме във висящия Типишки циркус (2 ч 45 мин — 3 ч). Разбира се, бързо забравяме трудния преход — пред нас е истинска феерия от изпилени хребети начело с Типица. Под нас в коритото на Демяница като пухкава пяна извират мъгли, а насреща Газей и Полежан гальовно завират чела в малки облачета. Още по-далеч на лазурния фон са нарисувани контурите на Дженгал, Момин двор, Валивишки чукар ...

Без особен труд, заобикаляйки групичките клекови храсти, през блокажи се изкачваме до Горното Типишко езеро. Разположено е на 2445 м н. в. и има близо 18 дка площ и 2,20 м максимална дълбочина. Езерото е с интересна продълговата, двойно прищипната форма. На около 120 м под нас блести Долното Типишко езеро, с 2 дка по-малко, но значително по-дълбоко — 8,60 м.

Двете езера се изтичат самостоятелно, събират водите си малко под циркуса и образуват пенливия Типишки поток. Решаваме да последваме немирника. Стръмнината на склона прави спускането доста трудно. Този път клекът е в наша помощ. Здравно стискаме от време на време приветливо протегна-

лите се клонки. Трябва и много да се внимава да не се събарят камъни, защото под нас е оживената туристическа пътека по р. Демяница. За около 40 мин я достигаме и след още 20 мин сме в хижата

Хижа Демяница — Газейски езера (2 ч 30 мин)

Откъдето и да се погледне Газейският циркус, той винаги приковава погледа. Тясното му и продълговатото тяло е обградено от силно назъбените и заострени Ушици, Стражи и Газей (2761 м) и сравнително по-спокойните и свързани с тях Полежан и Каймакчал. Според някои автори името Газей произлиза от турската дума „гааза“ -- непобедим, непристъпен.

От х. Демяница слизаме при устието на Газейска река и срещу течението ѝ отначало по левия, а след водопада по десния ѝ бряг бавно минаваме между блокове и канари. За около 1 ч излизаме на поляната при изхода на циркуса (оттук до връх Каймакчал може да се отиде за 2 ч 30 мин, а оттам до Плешките езера — за още 1 ч 15 мин — 1 ч 30 мин). Навлизаме в тесния циркус и скоро стигаме до най-ниското езеро на 2319 м н. в. с малко над 3 дка площ. Оттук през мощни блокажи и морени, задръстили дъната на циркусните тераси, се процеждат водите на останалите езера и дават началото на Газейската река. Провираме се през блокажите и пълним нагоре. Встрани от нас остава още едно езеро, вместило сред блокаж, морени и преспи. То има 3,50 дка площ и до 4 м дълбочина. След 2 ч 15 мин — 2 ч 30 мин от началото на маршрута сти-

гаме до най-високото и най-голямото езеро в циркуса. В него къпят чела Полежан и Газей. Езерото е едно от най-високите в Пирин — 2642 м н. в., и има 11,50 дка площ и по визуална преценка е дълбоко до 4 м.

Оттук при предварителна подготовка маршрутът може да бъде продължен до Горното Полежанско езеро (около 1 ч 15 мин) или по билото на Малък Полежан до Дженгалската порта и оттук за Папазгьолски или Валявишки циркус (респективно х. Безбог или х. Демяница).

При всички случаи обаче заслужава да се изкачи връх Газей (25—30 мин) и особено Голям Полежан (1 ч 15 мин), който е най-високият връх в гранитния дял и четвърти по височина в Пирин. Наред с гледките към десетките пирински върхове и езера оттук се открива поглед към Рила и Родопите, долината на Места, Драмски Боздаг, Стъргач и Славянка планина, Беласица и Огражден. Старото име на върха Мангъртепе идва от характерното плочесто изветряне на гранита. Отдалеч скалните късове наподобяват на огромни монети, покрили този пирински красавец.

Връщането към изходния пункт — хижа Демяница, може да стане през слабо развития циркус между върховете Газей и М. Полежан. Надолу по каменистия склон се стига до р. Демяница (Валявишка река) при Говедарника, откъдето се хваща пътеката за хижата.

Къркъмски езера

Намират се в плитък и недоразвит висящ циркус, ограден от Тодорин връх, Овчата поляна и Върлата скала (2379 м). Предполага се, че името

им идва от турската дума „къркъм" — стрижба (на овце).

Тук се намират две близко едно до друго езера и още четири други, които през горещите лета се превръщат в локви или пресъхват. По-голямата част от циркусното дъно и склоновете са заети от гъста непроходима клекова гора.

Голямото Къркъмско езеро е на 2190 м н. в. То има 18,50 дка площ и 3,80 м дълбочина. Езерната му повърхност е украсена с малко островче. Само с 8 м по-високо над него е второто езеро с едва 2,40 дка площ и 3 м максимална дълбочина. Бреговете и на двете езера са гъсто обрасли с клек, покрити с блокаж и ниски, стърчащи канари. Под тях, особено под циркусния праг, има удобни места за бивакуване.

Къркъмските езера са откъснати от основните туристически пътеки и красивите им околности рядко се огласят от ехото. До тях могат да бъдат провеждани много и разнообразни маршрути.

От гр. Банско (или почивния дом на ЦКС) през 7'одорова орница се навлиза по долината на р. Демяница до местността Главите (2 ч 30 мин). От х. Демяница надолу по течението на реката до същата местност се стига за 1 ч 15 мин. Тази местност е паметник на народното отмъщение. В началото на XIX век на това място юначни българи начело с Терзи Никола избили до крак разбойническата банда на Шабан Гега.

На около 200 м южно от Главите (в посока към х. Демяница) се отдели едва забележима пътека. През рядка гора, малинажи и клек тя вие по левия бряг на Къркъмската река и отвежда при Голямото Къркъмско езеро (1 — 1 ч 15 мин). Оттук връ-

щането към Банско може да стане по пътеката, която пресича гъстия клек от езерото в северозападна посока. Тя излиза на поляната Емчица и през изворните области на р. Икришча (край плитък и сух ембрионален циркус) и край новия горски дом слиза до м. Шилигарника (2 ч) на шосето Банско — х. Вихрен.

От Голямото Къркъмско езеро през блокажите се излиза и на широката Овча поляна, а оттук може да се слезе направо на х. Демяница, към Василашките езера или да се заобиколи на запад край Тодорини очи и се хване познатият път за х. Демяница или х. Вихрен.

Хижа Демяница — Тиаците — Валявишки езера (1 ч 30 мин — 2 ч) или Тиаците — Превалски езера (30 мин)

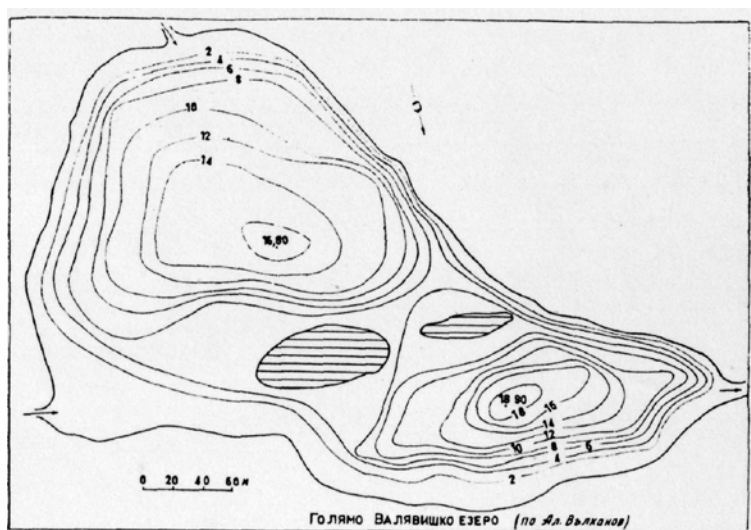
За последен път поемаме по познатата пътека, която следи левия бряг на Демяница, но този път към сърцето на Демянишката езерна група — към Валявишките и Превалските езера. Пресичаме Типишкия поток, натрупал мощен конус от каменни късове, и продължаваме през долиното разширение, осеяно с блокове. Пресичаме широка като че ли за миг застинала каменна река и излизаме под последния праг на Демянишката (тук тя се нарича Валявишка) река. Върху него е запазена лявата половина на мощен моренен вал. Зад него е м. Тиаците (1 ч) — един типичен пример на загинало моренно (трогово) езеро. Сега тук е мочурлива поляна, из която реката лениво влачи бистрите си води. По равното дъно, осеяно тук-там с блокаж,

основна морена и пясъци, се наблюдават много стари речни легла.

Мъчим се да възстановим някогашната картина — при едно от поредните си отстъпвания челото на Демянишкия ледник е спряло пред самия праг. Тук ледникът натрупал мощен моренен вал напречно на долината и се образувало нещо като бент. След още едно оттегляне ледниците свили пипалата си във Валявишки и Превалски циркус, а стопената ледена маса, заприщена от морената, образувала красиво трогово езеро. След време неспокойната вода пробила моренния вал и постепенно изтекла.

Вляво от нас (на изток) е Валявишкият циркус, обкръжен с омайна назъбена феерия от гранит, над която издигат челата си Валявишки чукар (2664 м), Момин двор (2725 м), Дженгал (2730 м) и Малък Полежан. Само след 15—20 мин сме пред Голямото Валявишко езеро — 2280 м н. в. Наричат го още Горното или Дългото (скица 4). Обраслите с клек два острова, застиналите каменни лавини по Валявишки чукар и Момин двор и надменно вторачилият се във водите Дженгал придават своеобразна прелест на този кът. По площ (85 дка) езерото е на трето място в Пирин, а по дължина разделя с Поповото езеро второ място. През 1940 г. Ал. Вълканов е измерил 18,90 м максимална дълбочина, а през 1958 г. експедиция на Института по хидрология и метеорология — 17,50 м. Удълбаването на отточния канал е главната причина за спадането на езерното ниво.

Малко по-ниско в югозападна посока се гнезди второто по големина езеро от групата — Долното Валявишко езеро. То е на 2254 м н. в., има 18 дка площ и 6,60 м максимална дълбочина.

Скица 4

Във Валявишкия циркус се наброяват още 10 малки езера, 2-3 от които са временни. Едно от тях се намира югоизточно от Голямото Валявишко езеро, две — между него и Долното езеро, три — на север върху висока циркусна тераса. Четири малки, но красиви езера са разположени в подножието на Момин двор и Дженгал върху две една над друга циркусни тераси. Най-голямото от тях е с 8,20 дка площ и дълбочина до 3,40 м. От Голямото езеро дотук се идва за още 30 мин.

Трудно е да се раздели човек с красивия амфитеатър на Валявишкия циркус, с неговите изсечени като с великанско длето тераси, поели в грубата си шепа студените сапфири, и със страховития Дженгал ...

*Голямото Валявишко езеро с Дженгалската порта и връх Дженгал
сн. Н. Миронски*

Разправят, че някога в едно закътано нейде из подножието на Пирин селце робувал у богат чорбаджия беднякът Дженгал. Измамен от разглезената богаташка дъщеря и прогонен от чорбаджията, ратаят хванал пушката, събрал дружина и потънал в пазвите на Пирина. От този ден със страшна, кървава слава се покрило името му, Веднъж отдалеч Дженгал

съзрял самотен млад мъж. Вдигнал пушката и отнел живота му. Когато доближил до убийтия, той видял надвесена над него девойка. Засрамен, той скрил от нея постъпката си. От този ден коравото сърце на разбойника отново познало любовта. Тя отново върнала доброто му сърце. Разбойниците не одобрили настъпилата промяна у главатаря си и го убили заедно с любимата му ...

Главната туристическа пътека заобикаля от север Голямото Валявишко езеро и с няколко серпентини се промушва през внушителната Дженгалска порта, за да открие прелестите на Папазгьолския циркус. Настръхналият Дженгал е толкова привлекателен, че мнозина туристи изоставят традиционната пътека, заобикалят от запад Голямото езеро през циркусните тераси изкачват трудния връх по югозападния му ръб. Затова пък вечерта край лагерния огън или в затоплената хижа те могат да разкажат за своеобразната гледка към мраморните исполини Вихрен и Кутела, за разположените под нозете им като на длан Валявишки и Попови езера. Спускането от Дженгал към Попово езеро е сравнително трудно и трябва да става внимателно. На стотина метра по-ниско и на север има тясна и застлана с гранитни блокове площадка. По нея в източна посока се открива пътеката за Попово езеро.

Само за двадесетина минути от Тиаците в южна посока преодоляваме стръмния праг и навлизаме в силно притиснатия от Валявишки чукар и главното пиринско било Превалски циркус. Четири от неговите езера са разположени стъпаловидно по права линия. Най-голямо е третото (отгоре надолу) на 2312 м. и. в. с 21,40 дка площ и до 5,20 м дълбочина. Пътеката продължава още нагоре и през Мозговишката (винарската) порта отвежда в прелест-

*Планинско огледало - лагер, Превалски езера
сн. Л. Александров*

ния Белеметски циркус, а оттам — към долините на Мозговица и Беговица или Демиркапийския циркус.

Мозговишката порта е най-високата точка на известния и оживен някога „винарски път“. По него с коне и катъри са се пренасяли пълни мехове с прочутото мелнишко вино.

Встрани от пътеката западно от най-долното езеро се намира петото Превалско езеро. То има красива бърбековидна форма и стръмни, покрити с блокаж и клек западни брегове. Тясна полянка заема източната половина на бреговата ивица. Тук са

накацали палатките на чудесно уредения лагер за екскурзионно летуване.

Езерото е на 2310 м н. в., има 4 дка площ и максимална дълбочина 1,70 м. От него през Превала се отива до горните Чаирски езера само за 30 мин.

Варианти:

1. Хижа Демяница — Василашки езера — Тевно Василашко езеро — връх Типик — Типишки езера — Валявишки дупки — х. Демяница — 6 ч.

2. Хижа Демяница — Василашки езера — Тодорини очи — Къркъмски езера — Шилигарника — Банско — 7 — 7 ч 30 мин.

3. Хижа Демяница — Газейски езера — Малък Полежан — Дженгалска порта — Валявишки езера — х. Демяница — 6 ч.

4. Хижа Демяница — Василашки езера — Тевно Василашко езеро (2 ч) — през билото между Възела и Типик в Башлийски циркус (3 ч 30 мин) през Превалски чукар до Дъговидното Чаирско езеро (5—5 ч 15 мин) — Превалски езера (около 6 ч) — Валявишки езера (Голямо Валявишко езеро) (6 ч 45 мин — 7 ч) — х. Демяница (8 ч 15 мин).

5. Хижа Демяница — Превалски езера — Мозговишка порта — Тевно Белеметско езеро (2 ч 15 мин — 2 ч 30 мин) — Кралевдворски превал (2 ч 40 мин — 3 ч) — Митрево и Аргирово езеро — Демиркапийска порта (3 ч 40 мин — 4 ч) - Попово езеро

(4 ч 30 мин) — Дженгалска порта (5 ч 30 мин)
— Валявишки езера (6 ч 15 мин) — х. Демяница (7 ч 30 мин).

Езерна група на р. Ретиже

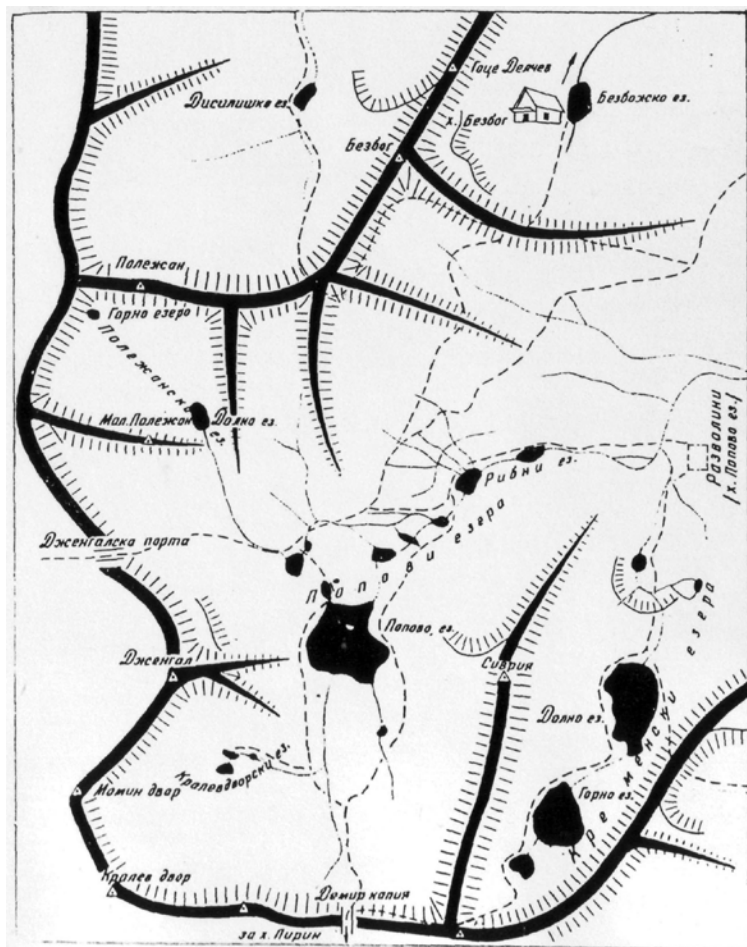
Към тази група принадлежат 21 езера, между които едни от най-забележителните и често посещавани пирински бисери (скица 5). В тази група са най-голямото, най-дълбокото, най-широко, най-дългото и най-високото пиринско езеро. Пет от езерата се намират в Кременския циркус, а останалите са в циркуса Папазгьол — най-големия в Пирин. От тях събира водите си р. Ретиже.

Най-близък изходен пункт за езерата е хижа Безбог.

Хижа Безбог — Попово езеро (1 — 1 ч 15 мин)

Хижата е построена край красивото Безбожко езеро. То е настанено в плитък, разлат и широко отворен на североизток циркус източно от връх. Безбог. Суровият каменен пейзаж, типичен за повечето пирински циркуси, тук е заменен с тучни пасища и висока клекова гора. Висок моренен вал огражда езерото от север и изток. През него е пробила път малката Безбожка река, която изтича от езерото.

Безбожното езеро има 2240 м н. в., заема 19 дка площ, а най-голямата му дълбочина — 7 м, с в югозападния му край — пристанището „Еделвайс“, наричано така от туристите, откъдето те започват разходките си с лодка по тъмносините му води.

Скица 5. Езерна група на р. Ретиче

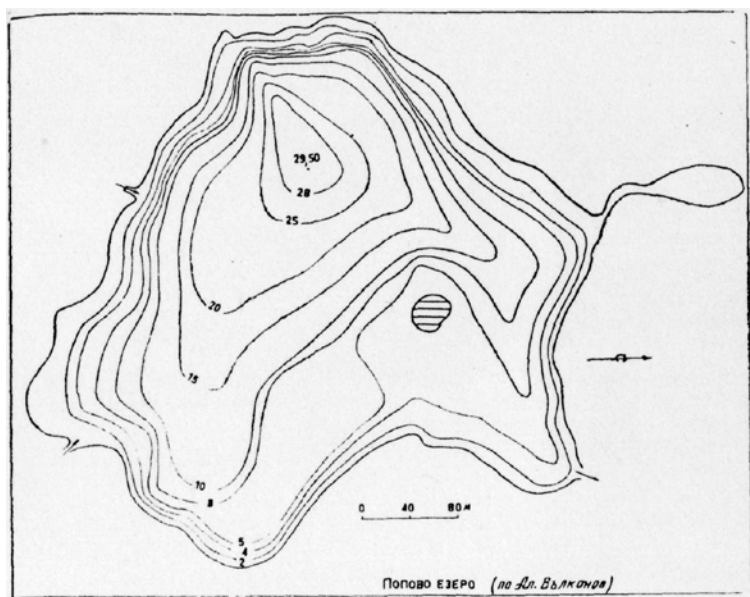
Дивната красота на този кът е била позната от незапомнени времена.

Според някои легенди по тези места турците устройвали денонощни пиршества и оргии. Особено се отличавал в това отношение неврокопският дерибей, в чийто харем имало и много красиви българки. Веднъж стари харамии оградили местността и нападнали веселящия се харем на дерибей. Настанала голяма сеч. Спасявайки се от разярените харамии, красивите ханъмки бягали и крещели: „безбожка сеч“, „безбожко място“. Казват, че от това време останало и името на местността.

По добре маркираната пътека преваляме ниското югоизточно било на връх Безбог и слизаме към долината на р. Ретиже, покрита от много планински цветя и с устремени към нея пенливи потоци. Поемаме нагоре срещу течението на реката край наредените като огърлица шест Рибни Попови езера. Те са разположени в изходната част на циркуса между 2027 и 2185 м и. в. Най-голямото от тях — третото отдолу нагоре, има площ 12 дка. Следвайки пътеката след час-час и четвърт пред очите ни блясва едно малко море — Попово езеро, заело централно място в огромния циркус, заграден от Сиврията (Сивритепе — 2593 м), Джано 2669 м, Кралев двор, Момин двор, Дженгал, Малък и Голям Полежан (2851 м) и Безбог (2645 м).

Попово езеро (Папазгьол) е най-голямото езеро в Пирин и има 123,60 дка площ. Допреди няколко години масово се повтаряше грешката на старите изследователи, които считали Попово езеро за най-голямото планинско езеро в България.¹ И сега още

¹ Най-голямото планинско езеро в България (естествено) е Смрадливото езеро (Смрадльо) в Рила. Има 212 дка площ и е дълбоко до 24 м

Скица 6

в някои издания и статии това механично се повтаря. Макар и с развенчана слава, езерото не загуби своя чар. То е и най-дълбокото езеро в Пирин — 29,50 м, най-широкото — 336 м, а дължината му — 480 м, е само с 20 м по-малка от дължината на най-дългото пиринско езеро. В северозападната му част стърчи малко скалисто островче. Надморската височина на езерото е 2234 м.

Минавайки край Попово езеро, старите пастири недоумявали откъде може да се събира толкова вода. Сред тях се разпространило поверието, че то е свързано с морето и оттам черпи водата си. А тия

от тях, които за зимуване откарвали стадата си към Беломорска Тракия и минавали край буйните карстови извори около Славянка и Боздаг, считали, че водата им идва подземно чак от Попово езеро. По този повод се родили и много легенди.

Още преди много години Попово езеро е привлячало вниманието на изследователите. Описание за него дават много чужденци. Един от първите е френският геолог А. Викенел. Първото измерване на дълбочината му е направена от проф. П. Бакалов и д-р И. Буреш през 1914 г. През 1921 г. е измервано от Н. Стоянов и Б. Стефанов. Изследвано е още от Ст. Петков, Ал. Вълканов и др.

Според преданието в малко, закрито от турски очи селце живеела красива девойка, дъщеря на селския свещеник. Сини като пиринските езера и чисти като небето били очите ѝ, стройна като мура снагата ѝ. Случаен турски отряд спрял пред селската чешма, където девойки пълнели бели менци. Харесал везирът дъщерята на свещеника, метнал я на коня си и отрядът отлетял към планината. Раздвижило се като кошер селото. Смели момци начело с бащата яхнали коне и се понесли по дирите на похитителите. Замръкнали край голямо планинско езеро. А когато изгревът позлатил върховете, на един от тях съгледали опънати шатрите на везира. Дочули тъжна песен — песента, която по традиция пеели младите булки, метейки свекрови двори. Пеела озлочестената девойка. Отчаян, бащата се хвърлил в езерото и бездната приютила безкрайната му мъка. Останала на повърхността само килимвяката му. Оттогава езерото нарекли Попово, островчето — Попова шапка, а върха, откъдето дочули песента — Момин двор.

Според друго предание на Момин двор при опасност от турците се криели девойките от местенските села Брезница и Кремен.

Казват, че съседният връх Кралев двор носи името на някогашен богат каракачанин — дядо Кральо.

Връх Дженгал, погледнат от Попово езеро, стър-

чи над обширната заравненост подобно на пискюл върху главата на стригана овца. С такива пискюли овчарите отличавали някога яловите овце. Пискюл на турски е „дженгал“. Предполага се, че характерният вид на върха е причина още през турското робство така сполучливо да го нарекат.

Северозападно от Попово езеро се гушат още три малки езера. От Попово езеро за още 1 ч може да се отиде до „трона“ на древния славянски бог Перун, затворен между Кралев двор, Момин двор и Дженгал. В него са разположени трите Кралев-дворски езера — между 2370 и 2378 м н. в. Най-голямото има площ 3,20 дка. До тях се достига, като се върви срещу течението на потока, който ги оттича.

Също от Попово езеро, подсичайки северните склонове на връх Сиврия, се отива до Кременските езера, а право на юг през Демиркапия — в едноименния циркус и към х. Пирин (Велебит).

Високо в северозападната част на Папазгьолския циркус се намират Полежанските езера. Горнополежанското езеро е най-високото пиринско езеро. То се гуши в южния склон на Голям Полежан на 2710 м н. в. и има 2,20 дка площ. Значително по-ниско в югоизточна посока е Долнополежанското езеро — на 2462 м н. в. с 12 дка площ.

Ог х. Безбог до Горнополежанското езеро се отива за около 1 ч 30 мин — 1 ч 45 мин. Отначало се тръгва по пътеката за връх Безбог, завива се на запад и се траверсират северните склонове на Голям Полежан. От езерото, като се изкачи билото на Малък Полежан, може през Газейски или Валявишки циркус да се отиде до х. Демяница.

*Попово езеро с Кралев двор и Демиркапия
сн. К. Драгунчев*

Хижа Безбог - Кременски езера (2 ч 15 мин)

До долината на Ретиже вървим по познатата пътека. Оттук по течението на Ретиже бързо стигаме до устието на Кременската река. По десния ѝ бряг през клека води пътека, която постепенно се отклонява от реката, извива край порутената сграда на бившата хижа Попово езеро и след няколко серпентини ни извежда в подножието на Кременския циркус. Той остава встрани от главните туристически пътища и се посещава по-рядко, но малцината, които са надникнали в този изолиран кът,

с право твърдят, че Кременските езера са най-красивите пирински очи.

Главното пиринско било с връх Джано отделя Кременския циркус от циркуса Демиркапия. Заостреният хребет на рида Джангалица с връх Сиврия го отделя от Папазгьолския циркус, а Кременският хребет образува южната и източна ограда и го отделя от Каменишкия циркус. Езерата — пет на брой, са разположени върху три циркусни тераси.

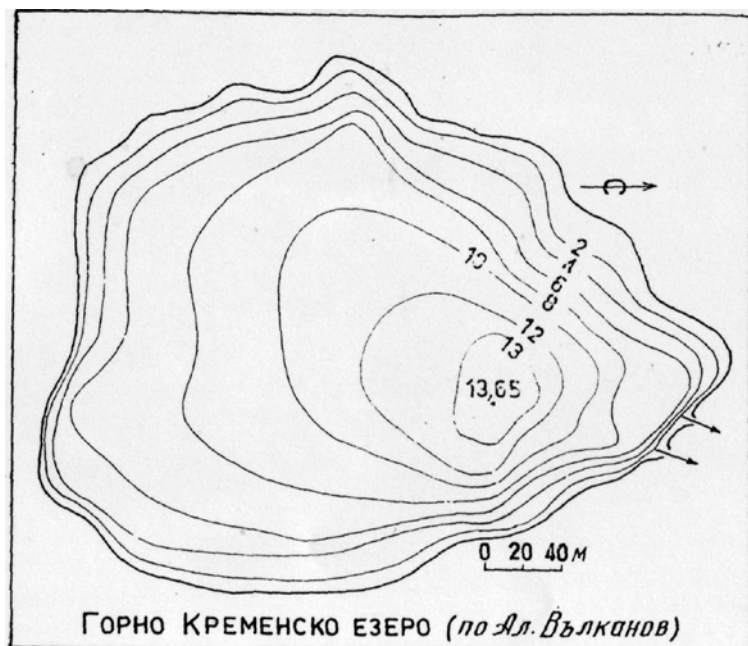
Върху най-ниската тераса се намират две малки почти запълнени с блокаж и пясъци езерца.

Добре изразен и висок до 200 м праг отделя тази тераса от средната, върху която се намира Долното Кременско езеро — 2304 м н. в. По дължина — 500 м, то е на първо място в Пирин, по площ — 98 дка, на второ място, а по дълбочина — 27 м, на трето. Бреговете му са заети от клек и блокажи, а във водите му къпе челото си връх Сиврия.

На 50 м по-високо се намира Горното Кременско езеро — 66 дка, 13,60 м максимална дълбочина (скица 7). От него е отделено малко езерце с площ 10 дка.

Пътеката, която минава по западния бряг, продължава нагоре и през връх Джано и Демиркапия слиза в Демиркапийския циркус. Друга пътека се отделя от Долното езеро, прехвърля обраслото с клек било и отвежда в северната част на Каменишкия циркус.

Живописните полянки сред клека на най-ниската циркусна тераса предлагат удобни места за по-продължително палатъчно бивакуване. Хубавите летни дни даряват околностите с изобилно слънце. Тишината и спокойствието, които царят тук, са просто осезателни. С часове може да се броди из

Скица 7

Кременския циркус, любувайки се на планинските огледала. Едри и хубави боровинки предлагат неизчерпаеми възможности на туристките да проявят домакинските си качества. Оттук могат да се правят излети до Поповите езера, до Каменишките езера или колоритната долина на Ретиже.

Удобна изходна база за Кременските езера са и разположените в източните поли на Пирин села Кремен и Брезница, откъдето до горното стопанство Харамибунар има пътища, по които всекидневно

се движат колите на стопанството. От горското стопанство по долината на р. Ретиже се върви по широка и много удобна пътека. Малко преди устието на Кременската река от нея се отделя малка пътечка, която извежда до руините на х. Попово езеро, откъдето по описаната пътека се отива до езерата (4 ч).

Варианти:

1. Хижа Безбог — Горно Полежанско езеро — Малък Полежан — Дженгалска порта — Попово езеро — Кременски езера — х. Безбог — около 8 ч.
2. Хижа Безбог — Кременски езера (2 ч 15 мин - 2 ч 30 мин) — Каменишки езера (4 ч) — връх Джано (5 ч 30 мин) — Демиркапия — Попово езеро (6 ч 45 мин) — х. Безбог (7 ч 45 мин — 8 ч).

Дисилишки езера

Това са две езера, разположени в самостоятелни циркуси северозападно от връх Безбог. Дават началото на р. Дисилица. Едното от тях — по-южното, на някои карти погрешно е отбелязано с името Полежанско езеро.

Южното Дисилишко езеро има 2349 м н. в. и 6,50 дка площ. Оградено е от Голям Полежан, Стражите и Безбог. От хижа Безбог в почти западна посока се прехвърля безбожкото било по добре очертана пътека, която извежда на седловината между връх Безбог и връх Полежан. Оттук глед-

ката към Папазгьолския циркус, Кременския циркус и ограждащите ги хребети се отличава с особена релефност и дълбочина. Право на север внушително се проточва мощното било на връх Каймакчал и Конарево. Неговите изпилени скалисти източни издънки потъват в зеления лабиринт на клека и мурите, в който очите търсят отмора. Спускането към езерото става по потока, който, след като се събере с потока откъм Г. Полежан, се влива в езерото (общо 1 ч 30 мин.)

Северното езеро, известно под името Плешиво езеро (Локвата), се намира в слабо развития циркус между настръхналите зъбери на Стражите, връх Каймакчал (2753 м) и връх Дисилица (2700 м). То е плитко езеро с площ около 3 дка, но има значителна надморска височина — 2592 м. От първото езеро до него се отива за около 1 ч 30 мин — 2 ч. За препоръчване е да се следва рекичката, която изтича от езерото до водослива й с реката, която идва от Плешивото езеро. Оттук се върви срещу течението на последната.

Плешки езера

Разположени са в плитък циркус между връх Дисилица, Каймакчал и Конаревски чал. Наброяват 4 езера, които дават началото на р. Плешка, ляв приток на р. Дисилица. Две от езерата принадлежат към групата на загиващите пирински езера. Най-голямото е с около 6 дка площ и н. в. 2292 м, а второто има площ само 1 дка. Бреговете им са затрупани с блокажи и са обрасли с клек. До тях се отива: от хижа Демяница по Газейската река до Газейската поляна (1 ч), през връх Каймак-

чал (3 — 3 ч 30 мин), Плешки езера (4 ч 30 мин) и от гр. Банско или почивния дом на ЦКС по долината на р. Демяница. През Тодорова орница се стига до Юленския мост (2 ч). Под него пенливите води на Демяница лудо се мятат из теснините и с грохот се успокояват в огромни и дълбоки еворзионни котли. Преминаваме по тясното мостче и заобикаляме от юг връх Градището (Калето). Според д-р Ив. Велков неизвестно кой и с каква цел през IV век от н. е. тук е издигнал твърдина. Върхът е превъзходен стратегически пункт, от който се наблюдава почти цялата Демянишка долина от Мозговишката порта до Разложката котловина. Оттук бързо се стига до долината на р. Юленска. Северно оттук е известната Харамийска поляна. Разбойнически банди господствували по тези места по времето, когато размириците разкъсвали Отоманската империя. Те нападали пътниците и керваните по долината на Демяница. По цели нощи горели буйни огньове, уреждали се необуздани хайдушки пиршества.

Но тези места са свързани и с едни от най-светлите страници от героичната борба на нашия народ. По северозападните склонове на Конарево са скрити партизанските лагери „Кильотница“ и „Атлантиквал“. Още по на север е лагерът „Белите чучуре“. Вековните мури грижливо са пазели верните синове на народа. Прославената партизанска майка баба Райна Радонова още погрижливо е месила хляб, прала и кърпила юнашките дрехи в лагера Кильотница.

Срещу течението на Юленската река през тучни алпийски поляни и рядка гора се стига до сухия Юленски циркус, а оттук — на билото на Конарев-

ски чал, откъдето се виждат и езерата (4 ч 30 мин). За още 30 мин се слиза до тях.

На североизток от Плешки езера се намира скривалището на първия партизанин — Иван Козарев. Северно от скривалището и връх Градището е партизанският лагер „Балконе“. От Плешки езера вместо по обратния път може да се слезе до Рибарника на Ив. Козарев по долината на р. Плешка, а оттам до с. Добринище — за 4 — 5 ч.

Каменишки, Брезнишки и Корнишки езера

Намират се в едноименните широко отворени на изток и югоизток циркуси, задълбани по източните склонове на главното пиринско било между връх Джано на север и връх Хлебен (Хамбарташ) на юг. Те са красиви, но рядко посещавани езерни групи поради изолираното си местоположение и липсата на близки хижи.

Каменишкият циркус се намира непосредствено южно от Кременския, ограден от Джано, Човекът (2333 м) и Кадиев рид. В него се намират 7 езера. Най-голямото е разположено в централната част на циркуса на 2133 м н. в. Има 24,40 дка площ. Останалите са с площ между 1 и 2,50 дка. От тях води началото си местенският приток р. Каменица.

Южно от Каменишкия циркус е развит Брезнишкият, ограден от Кадиев рид, Янузов рид и главното пиринско било на запад с върховете Ченгелчал (2709 м) и Демирчал (2673 м). 13 него се намират три езера. Най-високо е Горното Брезнишко езеро — 2579 м н. в., и с 13,50 дка площ. Най-голямо е Средното Брезнишко езеро — 2217 м н. в. и 22 дка

площ. Третото езеро — Сухия гьол (Сухото езеро), е не само най-ниското езеро от групата, но и в цял Пирин. То се намира извън границите на циркуса на 1963 м н. в. и е с 4,60 дка площ. То е типично трогово езеро.

Още по на юг е Корнишкият циркус, в който се намират 4 езера. Второто по големина езеро от групата и същевременно най-южното пиринско езеро е разположено в югоизточната част на циркуса на 2431 м н. в. Площта му е 4,60 дка.

Брезнишките и Корнишките езера образуват р. Туфча.

По широките дъна и на трите циркуса се наблюдават следи от много загинали езера. Някои от сегашните езера също изживяват последните си години.

Най-лесно достъпни са и трите езерни групи от село Брезница (Гоцеделчевско), откъдето до горското стопанство в местността Кадиеви ливади редовно се движат коли. Оттук по много добре очертани пътеки до Каменишките езера се отива за 3 ч 30 мин, до Брезнишките — също за 3 ч 30 мин, а до Корнишките -- за 4 ч 30 мин — 5 ч.

Особено привлекателни са тия кътове през края на септември и началото на октомври, когато есента неусетно започне да слиза от пиринските върхове. Високо горе в царството на клека, мурите и бора тя почти не се чувствава. За нея напомнят само лумналите като огньо-ве единични букаци. Затова пък малко по-ниско бушува истински пожар, обхванал стройните буки. Отдалеч погледнати, пиринските склонове тук наподобяват на огромно платно, върху което художник великан щедро е прокарал четките си. Необикновена пиринска тишина и спо-

койствие са обхванали планината, замряла смирено и безпомощно пред приближаващите снежни бури и виелици.

Ранното лято дарява полянките край пътеките за езерата с ароматни горски ягоди. Малко по-късно идва ред на рубинените малини, на боровинките

Интересен едnodневен маршрут може да се проведе от х. Безбог до х. Пирин или обратно. От хижа Безбог през Папазгьолския или Кременския циркус се изкачва връх Джано (дотук 3 ч — 3 ч 15 мин). Оттук се откриват едни от най-красивите пирински панорами. От връх Джано в югоизточна посока все по главното пиринско било през Ченгел-чал и Демирчал до връх Хлебен (2645 м) (2 ч) постепенно откриват прелестите си Каменишкият, Брезнишкият и Корнишкият циркус и Демиркапийският циркус на запад. Северно от връх Хлебен се спуска тясна пътека в долината на Третата река близо до устието на потока, който идва откъм Маленкото езеро. На юг по хубава и маркирана пътека се отива до х. Пирин (от връх Хлебен до х. Пирин за около 2 ч).

Езера по югозападните склонове на Пирин

Към тази група се отнасят около 35% от пиринските езера. Те раждат още три от големите пирински реки — Пиринска Бистрица, Санданска Бистрица и Влахинска река, които отнасят водите им в Струма. Значително по-голям е обаче броят на завинаги изчезналите пирински езера в сравнение със североизточната част. Много са и загиващите езера, силно притиснати от сипеи, наноси

растителност. А някои циркуси вече са напълно „ослепели“. Докато североизточните циркуси завладяват със шеметните си пропасти, отвесните и назъбените венци, то тук в повечето случаи езерата имат по-обширни и сравнително по-спокойни форми.

Демиркапийски (Влашки) езера

Те са три езера, разположени в широкия и сложно извит Демиркапийски циркус. Наричат ги още и Влашки езера — име, свързано с овчарите власи, които са пребивавали дълго време с многочислените си стада по тези места. Езерата са още слабо проучени. Най-голямото от тях — Митрево езеро, заема почти централно място на 2291 м н. в. и има площ близо 35 дка. Над него са надвесени заострените грамади на Каменица (2822 м), Смирненски (2679 м) и Кралев двор (2680 м). На североизток от него се намира второто по големина езеро — Аргировото, с 2365 м н. в. и близо 7 дка площ Южно от Митрево езеро между Яловарника (2763 м), Каменица и изпилените им карпи на изток се крие Маленкото езеро — 2332 м н. в. и 6.50 дка.

Най-лесно достъпни са Демиркапийските езера от х. Пирин. От нея по пътеката срещу течението на Третата река по известния „винарски път“ до Митрево или Аргирово езеро се отива за 2 — 2 ч 30 мин (до Аргирово езеро се следва пътеката на Демиркапийската порта, а до Митрево — отклонението от главната пътека, което става малко над устието на Митревския поток в северозападна посока към Кралевдворския превал). За да се отиде до Маленкото езеро, отначало се върви също по

„винарската“ пътека за Демиркапия през импозантната и много характерна трогова долина на Третата река. Последователно се пресичат два десни притока на Третата река. Срещу течението на втория поток се вие слабо оформена пътечка, която отвежда до езерото (около 2 ч 30 мин). Оттук през връх Каменица и Беговишката долина за още 4 — 5 ч се отива до х. Беговица. Маршрутът е привлекателен и трудното изкачване на върха бързо се забравя. Гледката от върха е едно рядко съчетание от ледникови долини, циркуси и езера. Беговица, Мозговица и Третата река — гигантски корита, поразяват с размерите си. Като сребърни блестят езерата в Белеметския циркус начело с Тевното езеро, а на изток синеят Аргировото и Маленкото езеро. Като на екран се редят пред очите почти всички високи върхове от главното пиринско било — от Вихренския дял до връх Ореляк. На юг внушителните грамади на Яловарника, Зъба и Куклите затварят хоризонта, а на северозапад изпъкват контурите на далечното Синанишко било.

От Аргирово езеро в северна посока пътеката прехвърля Демиркапийската порта и край Попово езеро отвежда до х. Безбог (3 ч).

Варианти:

Аргирово езеро — Демиркапийска порта — връх Джано — Кременски циркус — х. Безбог (4 ч 30 мин).

От Митрево езеро през Кралевдворския превал, Тевното Белеметско езеро, Мозговишка порта и Превалските езера се отива на х. Демяница за 3 ч 30 мин.

Интересен е маршрутът и от х. Беговица по долината на Беговица — връх Каменица — връх Смирненски — Кралевдворски превал (а може и направо от връх Каменица или Смирненски) — Демиркапийски циркус — за х. Пирин или Безбог (еднодневен преход — 7 — 8ч).

Беговишко (Кукленско) езеро

Беговишкият циркус е истинска илюстрация на неумолимите природни закони, които господствуват над пиринските бисери. Колкото и да се лутаме из просторната трогова долина, която неусетно прехожда в циркуса, надеждата ни да видим свалени в нозете си най-южните лични първенци на Северен Пирин — Каменица и Яловарника, остават напразни. Каменисти паничища, някъде вече затревени, или преградени от ниски морени мочурища подсказват, че някога и в тях са разхлаждали чела върховете и волно са плували пухкави облачета. В някои от тях снеговете изцеждат заблудени поточета, но или жадното слънце изпива събраната вода, или Беговица ревниво ги присвоява. Високо по левия долинен склон упорито продължава живота си последното езеро в този район. Закътано е в малък, вторичен циркус северно от връх Куклите на 2392 м н. в. Площта му е 7,50 дка. Отвсякъде то е заобиколено с каменни сипеи или гъста клекова стена. Предполага се, че е дълбоко, но точни измервания засега липсват. Поради това, че се намира във водосбор на р. Беговица, наричат го Беговишко. Сред туристите то е известно като Кукленско езеро, и това име с много сполучливо. Няма

друго място, откъдето изгледът към връх Куклите (2687 м), надвиснали над езерото, да е толкова причудлив и интересен.

Най-близък изходен пункт за Кукленското езеро е хижа Беговица. Оттук добре очертана и маркирана пътека е опъната по левия долинен склон на р. Беговица. Тази пътека следваме до първия трогов праг на долината, който се изпречва срещу нас. Пресичаме реката, прехвърляме се по десния бряг и с няколко плавни извивки преодоляваме прага. Намираме се в коритната част на долината, затворена от двата успоредни хребета — Беговишки на север и Кукленски на юг. Дъното на широката долина бързо променя облика си по нашия път: ту групички от клек затварят малки равни полянки, ту напичени с билки мочурища. На места морените леко нахълмяват повърхността. Преодоляваме леко още два прага с накацали красиви овчи гърбици около тях и отново пресичаме реката. Пътеката се промушва през клек, морени и блокажи и с няколко серпентини, преодолявайки стръмния циркусен праг, навлиза във висия циркус на Кукленското езеро (около 2 ч). Същата пътека продължава нагоре към превала, който се отваря между Куклите и Зъба, откъдето с леко и приятно спускане през Башмандренския циркус много бързо се отива до х. Пирин (от х. Беговица през Кукленското езеро х. Пирин се отива за около 3 ч 30 - 40 мин).

Чаирски и Белеметски езера

Те са най-големите и едни от най-красивите езерни групи по югозападните склонове на Пирин. Имат средищно положение между пиринските

хижи. Край тях минават едни от важните туристически пътеки, поради което са често посещавани.

Белеметските езера са началото на Мозговица, Чаирските — на река Чаирска — леви притоци на Башлийца.

Хижа Беговица — Чаирски езера — Превала и Превалски езера — Мозговишка порта — Белеметски езера — по долината на р. Мозговица — х. Беговица (еднодневен маршрут за около 8 ч)

Напускаме в ранно утро хижата и добре очертаната, широка пътека скоро ни прехвърля през моста на Беговица и в северна посока плавно извива през вълнообразни поляни и рядка гора. Неусетно прехвърляме плоския вододел между Беговица и Мозговица и слизаме в долината на Мозговица. Прехвърляме реката по мостчето и излизаме на дълга поляна. В долния ѝ край се вижда незнаен самотен гроб. Малка пътека с няколко извивки през гората скоро ни извежда на пътеката за х. Яне Сандански, която следваме в обратна — почти източна посока. Излизаме на широка, слабо нахълмена и на места мочурлива поляна. Пред нас израства Мозговишки чукар (2604 м). Пресичаме малка рекичка и продължаваме по пътеката, която прави широк завой на север. Преди тя да свие отново към долината на Мозговица, напускаме я и траверсирайки западните издънки на Мозговишки чукар почти на границата между гората и клека, се спускаме в широката Чаирска долина — малко над устието ѝ в Башлийца (2 ч). Заоблените и широки била, заети от алпийски пасища или клек, простор-

ните поляни, изгърбени от морените, и меките очертания на Башлийския циркус срещу нас пораждат чувство за простор и необятност. Тихият ромон на бистрите потоци понякога се примесва с мелодичната песен на хлопатари. Навсякъде в тази околност има удобни места за бивакуване. Тук се кръстосват много пътеки. Ние поемаме в източна посока и само за 15 мин изкачваме висок, обраснал с клек праг. Дълъг сърповиден моренен вал е заградил от запад широка и равна поляна, за която Чаирска река едва забележимо се движи. Въображението ни веднага възстановява някогашното значително широко моренно езеро, което се е разполагало тук. Случаят е аналогичен с този в местността Тиаците.

Продължаваме по хубава пътека, която следва десния долинен склон, и скоро ниско под нас сред клека блясват първите две Чаирски езера (2 ч 45 мин). Да се слезе до тях са необходими само 15 мин внимателно лавиране през клека. Тия езера са трогови, тъй като са разположени в долината — в някогашното ледниково корито. Насочваме се към по-горното езеро, където спираме за кратък отдих. То е най-голямото езеро от групата. Има 25 дка площ, 4,40 м дълбочина, а надморската му височина е 2235 г. Под него 30 м по-ниско се намира почти два пъти по-малко езеро (12 дка), през което минават водите на всички Чаирски езера.

Продължаваме нагоре и след 30 — 40 мин стигаме до най-красивото от езерата — Дъговидното Чаирско езеро, загнездено в самото дъно на циркуса, ограден от Превалски и Мозговишки чукари. В горния край на езерото боязливо се вдава малък скалист полуостров. Това е третото по големина

езеро с 19 дка площ, 3,70 м максимална дълбочина и 2355 м н. в. Южно от Дъговидното езеро по северните склонове на Мозговишкия хребет са закътани в два самостоятелни вторични циркуса останалите 7 езера от групата. Между тях е и второто по големина езеро с 22,60 дка площ и 3,45 м дълбочина.

Изкачването към Превала е леко и слабата умора бързо изчезва след богатата гледка, която се открива от билото. Ниско в краката ни е броеницата на Превалските езера, насреща част от Валявишките езера с нашите стари гранитни познайници, а надолу — долината на Демяница. По познатата пътека край палатъчния лагер край Бъбрековидното Превалско езеро (оттук до Валявишките езера се отива за около 45 мин, а до х. Демяница — за 1 ч 15 мин) минаваме през Мозговишката порта и навлизаме в утробата на Белеметския циркус, в чиито очи свеждат покорни чела Валявишки чукар, Момин и Кралев двор, Смирненски и красавицата Каменица. След 20 мин ние сме пред Тевното езеро — едно от високите и най-красиви пирински езера. Наричат го още Кривото езеро поради своеобразната му сърповидна форма.

Тевното езеро е на 2512 м н. в. Има 60 дка площ, но е сравнително плитко. Максималната му дълбочина е 4 м. По дължина (450 м) до се нарежда на четвъртото място сред пиринските езера. Много туристи с изненада констатираат, че водите на Тевното езеро не са толкова студени, колкото са очаквали, имайки предвид голямата му надморска височина. Поради това, че то не е дълбоко, слънчевите лъчи лесно проникват през прозрачните му води и загря-

ват скалистото му дъно, от което се повишава и температурата на езерните води.

Бреговете на езерото са неми свидетели на много хайдушки сборища, срещи на македонски революционери и партизани. Оттук е минавал и поетът революционер П. К. Яворов.

Край езерото правим кратка почивка и обяд. Погледите ни ненаситно опипват назъбените чуки, но най-дълго се задържат на особено красивото отражение на Каменица в Тевното езеро. Този възпят в много планинарски песни приказан връх напълно заслужава името си, макар че всъщност всички върхове са изградени от скали. По темето и склоновете на Каменица обаче мразовете така са нацепили гранитите, че той целият е погребан под огромни плочести късове — истинско каменно море.

Слизаме по терасираното дъно на Белеметския циркус край няколко щедро разсипани малки бисерчета и отиваме до второто по големина езеро, сгушено в самия скют на Каменица. То е и най-ниското езеро в този циркус — 2375 м н. в., с площ 12,30 дка. Скрити от нашия поглед, от деветте езера остават още две малки езерца — едното високо горе между Момин и Кралев двор, а другото по югозападния склон на Каменица. През висок праг от най-ниското езеро се разпиляват току-що родените води на Мозговица. Под него реката се успокоява и с множество красиви меандри криволичи по широкото, изпълнено с дъговидни морени, валове и мочурища дъно на циркуса. Ясно личат тук следи от някогашни моренни езера.

Оттук по десния долинен склон на Мозговица пътеката ни превежда през морени, сипеи, клек и застлани с боровинки стръмни полянки. Надолу се

върви леко и бързо. При полянката с гроба затваряме кръга на днешния маршрут и по стария път се връщаме на Беговица (2 ч 30 мин от най-ниското езеро).

Варианти:

От най-ниското Белеметско езеро вмес-то по долината на Мозговица за почти същото време (дори и малко по-бързо) може да се отиде до х. Беговица, като след слизането от прага право в южна посока се прехвърли билото, което дели Мозговица от Беговишката долина (Беговишки хребет). Оттук все по долината на Беговица — отначало по десния, а след последния праг по левия долинен склон, пътеката извежда до хижата.

От полянката с гроба вместо за х. Беговица може да се хване пътеката за х. Яне Сандански (Попина лъка). Пътеката през гората е ясна. Тя слиза край водослива между Мозговица и Башлийца, после излиза на шосето близо до устието на Беговица.

До Чаирските езера от х. Демяница през Тиаците, Бъбрековидното Превалско езеро и Превала (до Дъговидното Чаирско езеро) се отива за около 2 ч, а до Тевното Белеметско езеро през Мозговишката порта — за 2 ч 15 мин — 2 ч 30 мин.

От х. Пирин край Митрево езеро през Кралевдворския превал разстоянието до Белеметския циркус (до Тевното езеро) е около 3 ч 45 мин — 4 ч, а от х. Безбог край Попо-

во езеро през Демиркапийската порта, Аргирово езеро и през Кралевдворския превал — за почти същото време.

Башлийски езера

Малките Башлийски езера дремят в просторния и широко отворен на югозапад Башлийски циркус. Той е ограден от Башлийски чукар (2670 м), Бъндеришки чукар, Възела, Типиците и Превалски чукар. Те са пет на брой, но обхождайки циркуса, срещаме много печални осушени или мочурливи леговища — угасналите вече очи на Пирин. Сипеи, наноси и растителност притискат и останалите езера.

Най-голямото от езерата е почти в средата на циркуса на 2291 м н. в. Площта му е 7,80 дка. Върху прага пред езерото е отложен малък моренен вал, през който се оттича езерото. Северните му брегове представляват мочурлива, изпълнена с наноси и блатна растителност поляна, през която преминава къдраво поточе.

Останалите езера са върху високите циркусни тераси на северозапад и югоизток от най-голямото езеро и отстоят от него на 30 мин — 1 ч път.

През Башлийския циркус минава пряката пътека, която свързва х. Демяница с х. Беговица или Яне Сандански.

От х. Демяница през Василашките езера и край Тевното Василашко езеро се излиза на главното пиринско било между върховете Типика и Възела (2 ч 45 мин). Оттук за по-малко от половин час се слиза до Големото Башлийско езеро. На 45 мин от езерото надолу по течението на Башлийца, която

изтича от него, се стига до водослива ѝ с Чаирска река. Оттук по описания път (маршрута за Чаирските езера) за около 2 ч се отива до х. Беговица. Почти за същото време по пътеката, която води на запад през заслона (изоставената мандра) се отива до х. Яне Сандански.

Северно от заслона и южно от Атмегдан на 2368 м н. в. се намира Атмегданското езеро — 5 дка. То е малко загиващо моренно езеро.

Спанополски езера

Спанополските езера са представени от 14 малки езера, разположени в два самостоятелни циркуса — Малко и Голямо Спано поле. Те дават началото на река Сърчалийца.

В циркуса Голямо Спано поле, ограден от връх Гергийца (2589 м), Дончови караули и Спанополски чукар (2576 м), се намират 10 езера, пет от които са с незначителни размери. Във високата централна част на циркуса на 2302 м н. в. се намира най-голямото езеро от групата — 12,60 дка, дълбоко до 2 м. Под него с около 100 м по-ниско е второто по големина езеро — 11,30 дка. В широко отворената на юг коритна долина, пресечена от мощен челен моренен вал, се намират следи от някогашни моренни езера.

В циркуса Малко Спано поле, ограден от Спанополски, Бъндеришки и Башлийски чукар, се гнездят останалите четири езера.

На запад от Голямо Спано поле, оградено от в. Синаница и западните разклонения на Гергийски връх, е самотното Синанишко езеро.

За един ден може да се надникне в очите и на

трите циркуса. От х. Я. Сандански (или по възможност да се преспи в заслона) се върви срещу течението на Санданска Бистрица до устието на р. Мозговица, а оттук на север срещу течението на Башлийца. Пътеката е широка и добре очертана, а освен това във връзка със строителството на каскадата са прокарани редица нови пътища и пътеки. След мястото, където Башлийца приема малкия си десен приток Атмегданска река, се тръгва по десния ѝ бряг и срещу течението ѝ. Пътеката извежда под връх Арнаутски гробища. Точно на изток се вижда заслонът (за тия, които са го използвали за нощуване, маршрутът започва оттук). За 15—20 мин се изкачва върху плоското гърбище на връх Арнаутски гробища (1997 м). Оттук на север пътеката се провира през нисък клек и хвойни и почти по хоризонтал, траверсирайки Атмегдан, излиза в подножието на циркуса Малко Спано поле. Тук трябва да се изостави пътеката, която води директно към Голямо Спано поле. Свива се на североизток и през висок и скалист циркусен праг се навлиза в Малко Спано поле (3 ч 30 мин — 4 ч от хижата). Оттук без пътека леко се изкачва билото, на Спанополски чукар северозападно от върха и се слиза в Голямо Спано поле. Слизането по блокажа, макар и стабилен, трябва да става внимателно и в посока към най-голямото езеро, което се вижда (4 ч 45 мин — 5 ч). От това езеро през Бъндеришки превал може да се отиде (или дойде) до х. Вихрен за 2 ч 30 мин. За към Синанишкия циркус на серпентини се изкачва билото на в. Гергийца и Синаница (2516 м) и през Синанишката порта се навлиза в едноименния циркус (0 ч 30 мин).

Синанишкото езеро е разположено на 2181 м

н. в. — почти на границата между мраморите и гнайсите. Някои неправилно считат, че езерото е върху мраморни скали. То има 10 дка площ, а дълбочината му по неофициални сведения е 11,5 м. Моренен вал, обхванат от почти непроходим клек, обгражда езерото от север. Защитна стена от клек обгражда и широката Синанишка поляна, разположена на изток от езерото. Край езерото могат да се уреждат палатъчни лагери. Из засланото с морени дъно на красивия Синанишки циркус се намират и няколко временни езерца. Незабравима е гледката към белоснежното чело на Синаница и високата над 200 м отвесна стена, отразени в синьозеленото око на циркуса.

Връщането може да стане по същия път или от Синанишка порта в югоизточна посока през Юрушките гробища, а след това по долината на р. Сърчалийца до х. Яне Сандански (9 ч 30 мин — 10 ч).

До Синанишкото езеро могат да бъдат уреджани излети и от х. Вихрен край Муратовите езера, Бъндеришки превал, Голямо Спано поле и Синанишката порта (около 5 ч).

Влахински и Гергийски езера

Пребродили езерния дял на Пирин, преди да се разделим с очите на планината, остава да надникнем в още два циркуса — Влахински и Гергийски. Изборът ни не е съвсем случаен, защото тези две езерни групи са скътали един от най-скъпите пирински бисери, а по пътеките към тях ние ще се докоснем още веднъж до най-дивните кътове на величавата пиринска природа.

Когато напускаме х. Вихрен, ранното утро вече е

погалило пиринския първенец и Джамджиевите скали греят с матов блясък. Тодорин връх още дреме в дрезгава сянка, а през зъберите на Бъндеришкия циркус все по-настойчиво се процеждат първите слънчеви лъчи. Свежият планински хлад, който в началото ни кара да потръпваме, скоро се превръща в приятна хладина по стръмната пътека към Кабите. Пътеката е много добре маркирана и често оживена през летните дни. Все по-ниско остава красивото корито на Бъндерица и със нова смайваща красота се открива Тодорин връх, чиито дълбоко набраздени от лавините западни склонове стръмно се спускат към реката. След 1 ч 30 мин стигаме до Кабите. Спираме за кратък отдих. На изток под нас е сухото паничище на някогашно езеро, гнездило се в плиткия циркус между Вихрен и Овинати връх. В противоположна посока току под нас е разтворил пазви елипсовидният Влахински циркус, отбрал за стража първенеца Вихрен, Овинати връх, Муратов и рида Гредаро.

Спускаме се към най-високото и най-голямо езеро, което е непрекъснато пред очите ни. В тия часове то има приятен тъмносин до зеленикав цвят. След 25 — 30 мин ние вече се оглеждаме в огледалото на Голямото Влахинско езеро. То е едно от големите и дълбоки пирински езера — 63,40 дка и 13,40 м максимална дълбочина. Надморската му височина е 2302 м. По плитките места около брега надига заострената си главица езерният широколист.

Оставяме раниците край горния край на езерото и продължаваме надолу край рекичката, която изтича от езерото. След 15 — 20 мин стигаме до останалите три езера, събрани наблизко едно до друго.

*Голямо Влахинско езеро
сн. Г. Дъчев*

Между тях е и най-малкото — близо 3 дка, но второ по дълбочина езеро - 8,40 м. Близо до езерата красива група овчи гърбици кичат циркусния праг, откъдето гоку-що родената Влахинска река буйно и нетърпеливо се хвърля надолу.

Връщаме се отново към Голямото езеро. Южно от него хващаме малката пътечка, която пъпли през клек и блокажи, за да ни изкачи на седловината северозападно от връх Муратов. Пред очите ни се

*Гергийски езера
сн. Л. Байданов*

разкрива Гергийски циркус. Връх Гергийца, връх Муратов и Гредаро образуват скалистата му ограда, сред която блестят още четири красиви езера. Най-голямото от езерата в централната част на циркуса е на 2294 м н. в. и има близо 40 дка площ. С 10 м по-високо на юг от него и под венците на в. Гергийца е второто по големина езеро с 17 дка площ. Западно оттук със 100 м по-ниско блести най-красивото езеро от групата с 14,60 дка площ. Най-малкото, но най-високо езеро се намира в северната част на циркуса.

Само 1 ч 15 мин са минали, откакто сме напуснали Влахински циркус, и ние сме пред Голямото

Гергийско езеро. Хубавото време ни помага да се полюбуваме на красивото отражение на Муратов връх и връх Гергийца в него (от х. Вихрен дотук се стига за 3 — 3 ч 15 мин).

Връщането към изходната хижа може да стане по обратния път. За предпочитане е да се хване пътеката южно от Голямото Гергийско езеро, която през билото на връх Гергийца, Голямо Спано поле, Бъндеришки превал и Муратовите езера отвежда отново до х. Вихрен (още около 4 ч).

Разделяйки се с Пирин планина и прелестните ѝ очи, ние отнасяме скъп спомен, късчета от лазурните пирински очи и небе и надеждата, че скоро отново ще другаруваме с пиринските пътеки — нишките, които свързват в едно цялата прелест на Ирин — Пирин.

Много често обаче поклонниците на пиринската природа, които завинаги отнасят спомени от нейната прелест, бързо забравят най-елементарните си задължения на туристи. И колко струва тяхната почит, когато те се превръщат в похитители? Техните биваци и път са „маркирани“ с амбалаж и отпадъци, черни огнища и опушени камъни. Ръждясали консервни кутии „цело-мъдрено“ се кипрят върху самите очи на планината. А колко малко, нищожно малко е необходимо да се изгорят или заричат отпадъците, да се заринат огнищата и канавките около палатките. Това внимание на туристите щедрата природа бързо награждава. Превързаните и почистени рани скоро зарастват.

ЛИТЕРАТУРА

Вълканов, Ал. Бележки върху живота на нашенските високопланински езера. Трудове на Бълг. природоизпитателно д-во, кн. XV—XVI, 1932.

Георгиев, Г. К. Езерата в Пирин. Изв. на Бълг. географско д-во, 1938.

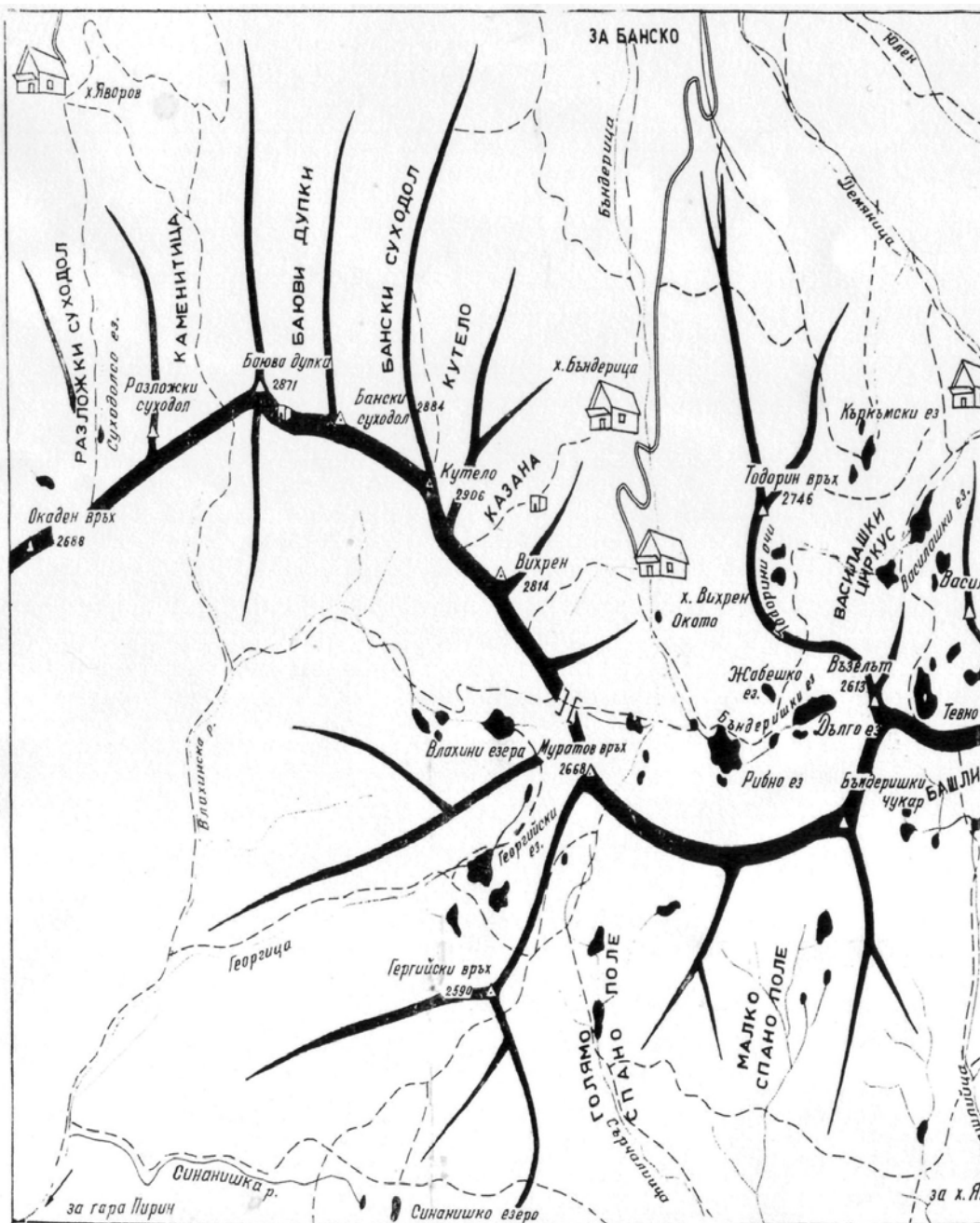
Георгиев, Г. К. Пирин — пътеводител. София, 1956.

Миронски, Н. и Ат. Вълчев. Пирин — очерк-пътеводител. София, 1960.

Попов, В. л. Пирин, София, 1966.

Радев, Ж. Природна скулптура по високите български планини. София, 1920.

Трудове на института по хидрология и метеорология, том VII — „Езерата в България" (авторски колектив), София, 1964.

ЕЗЕРАТА НА ПИРИН

- ГЛАВЕН ВОДОДЕЛ И БИЛО
- ▬ ВТОРОСТЕПЕНЕН ВОДОДЕЛ И БИЛО
- == ШОСЕ
- ПО ГЛАВНИ ПЪТЕКИ

